

Приложение к ООП НОО
Муниципаль район Ауырғазы районы
Муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһы
Степановка урта дөйөм белем биреү мәктәбенең филиалы
Төрөмбәт дөйөм белем биреү мәктәбе

МО ултырышында каралған	Килешәм	Раҫлайым
Протокол №4, 28.08.2023	Укытыу эштәре буйынса директор урынбаҫары А.П.Артемяева 29.08.2023	МБДББУ Степановка урта ДББМ филиалы Төрөмбәт дөйөм белем биреү мәктәбе директоры Е.Ю.Шевченко Бойорок №105 30.08.2023

«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛДӘ ӨЗӘБИ УКЫУ» УКЫУ ПРЕДМЕТЫНЫҢ
ЭШ ПРОГРАММАҢЫ

Белем биреү кимәле: 1-4

Ильясова Гөлфинур Рәүеф кызы

Төрөмбәт, 2023

ЙӨКМӨТКЕҢЕ

АҢЛАТМАЛЫ ЯЗЫУ

«Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» укыу предметына дөйөм характеристика.....

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының максаты һәм бурыстары

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының өлгө программаһының төп йөкмөткә һызығы

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының укыу планындағы урыны

«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УКЫУ» УКЫУ ПРЕДМЕТЫНЫҢ ЙӨКМӨТКЕҢЕ

1-се класс

2-се класс

3-сө класс

4-се класс

«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УКЫУ» УКЫУ ПРЕДМЕТЫН ҮЗЛӘШТЕРЕҮЗЕҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛҒАН ҺӨЗӨМТӨЛӨРЕ

Шәхси һөзөмтәләр

Метапредмет һөзөмтәләр

Предмет һөзөмтәләре

1-се класс

2-се класс

3-сө класс

4-се класс

ТЕМАТИК ПЛАНЛАШТЫРЫУ

1-се класс

2-се класс

3-сө класс

4-се класс

КУШЫМТАЛАР

АҢЛАТМА ЯЗЫУ

Башланғыс дөйөм белем биреүзең 1-4 кластары өсөн «Туған (башкорт) телендә эзәби укыу» укыу предметының өлгө эш программаһы (артабан – Программа) һәр укыу йылына предметтың йөкмәткеһен, укытыузың төп методик стратегияларын, «Туған (башкорт) телендә эзәби укыу» укыу предметы алымдары аша укыусыларзы тәрбиәләү юлдарын билдәләй.

Программаның норматив базаһы:

- Рәсәй Федерацияһының конституцияһы;
- «Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында» Федераль законы (29.12.2012, №273-ФЗ);
- «Рәсәй халыктары телдәре тураһында» Рәсәй Федерацияһы законы (үзгәреш һәм өстәлмәләр менән) (25.10.1991 №1807-1);
- Башланғыс дөйөм белем биреүзең Федераль дәүләт белем биреү стандарттары (Рәсәй Федерацияһының мәғариф министрлығы тарафынан 31.05.2021 раҫланған, № 286);
- Башланғыс дөйөм белем биреүзең өлгө төп белем биреү программалары (дөйөм белем биреү буйынса федераль укытыу-методик берләшмәһе карары менән раҫланған, протокол № 1/22 18.03.2022);
- Өлгө тәрбиә программалары(дөйөм белем биреү буйынса федераль укытыу-методик берләшмәһе карары менән раҫланған, протокол № 3/22 23.06.2022).

Программа нигезендә федераль дәүләт белем биреү стандарттарының методологияһын тәшкит иткән системалы эшмәкәрлек карашы ята.

Программа йөкмәткеһе системалы эшмәкәрлек принцибына ярашлы төзөлгән һәм федераль дәүләт белем биреү стандарттарының «Туған телдә эзәби укыу» предмет өлкәһенә каралған башланғыс дөйөм белем биреү программаның үзләтерәү һөҙөмтәләренә ирешәүгә йүнәлтелгән.

Программа башкорт телендә аралашкан һәм үз телен белгән укыусылар өсөн төзөлгән. Дәрәҫлек һәм эш программаһын төзөүсә авторзар укыу материалының күләмен һәм йөкмәткеһен киңәйтә, балаларзы үстәрәү һәи тәрбиәләүгә булышлык иткән эш төрзәрен тәкдим итә ала.

Эш программаһын тормошка ашырыуза белем биреү ойошмаһы һәр төрлө белем биреү технологияларын, электрон укытыу сараларын, дистанцион укытыу ресурстарын кулланыу хокуғына эйә. Шулай ук Программаны үзләштерәүзә модуль принцибы ла кулланылырға мөмкин.

Укыусыларзың белемгә ихтыяжын һәм кызыкһыныуларын кәнәғәтләндерәү максатында үзләштерелә торған программа сиктәрәндә мәғариф ойошмаларының локаль акттарында каралған тәртиптә индивидуаль укыу, шул иҫәптән тизләтелгән укытыу пландары эшләнеү мөмкинлегә лә күз уңында тотола.

Программа йөкмәткеһе дәрәҫтән тыш эшмәкәрлектә лә тормошка ашырыла ала: предмет азналыктары, экскурсиялар, мәктәп кимәлендәге тематик саралар, конкурстар һ.б.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметына дөйөм характеристика

Туған әзәбиәт – тормошто танып-белеүзең үзенсәлекле ысулы, төп милли-мәзәни киммәт һәм донъя мәзәниәте күренеше, әхлак һәм традицияларзы һаклау һәм тапшырыу сараһы.

Туған (башкорт) телендә әзәби укыу – башланғыс класс укыусыларын әзерләү системаһында мөһим предметтарзың береһе, сөнки ул укыусыларзың донъяны позитив һәм тулайым кабул итеүенә, әхлак һәм яуаплы үзаң тәрбиәләүгә булышлык итә.

Шулай ук предмет саралары ярзамында укыусыларзың функциональ грамоталылығы формалаша. Туған (башкорт) телендә әзәби укыу курсы уңышлы үзләштерәү, туған тел, рус теле һәм рус телендә әзәби укыу менән предме-ара бәйләнешен һәм шулай ук «Туған (башкорт) әзәбиәте (5-9-сы кластар)» дисциплинаһы менән бәйләнеште исәпкә алып, башланғыс белем биреүзәге башка предметтарзы һөзөмтәле өйрәнәүгә булышлык итә.

Башланғыс белем биреү кимәлендә туған әзәбиәтте өйрәнәү динамик укыузың дөйөм укыу күнекмәһен һәм текст, мәғлүмәт менән эшләй белеү һәләтен формалаштыра, шулай укыусының күзәтә, сағыштыра, анализлай, эзләнеү эштәре процесында укыу материалын дөйөмләштерә белеүзәрендә сағылыш тапкан психик функцияларын (телмәр, фекерләү, хәтер, иғтибар һ.б.) үстерә.

«Туған (башкорт) теленән әзәби укыу» курсы нигезендә башкорт әзәбиәтенә милли мәзәниәттәр өсөн берзәм киммәттәр системаһы коды булыу идеяһы ята. Әзәбиәт ул киммәттәрзе һаклау ғына түгел, үсеп килеүсе быуынға тапшырыу, бала аңында бөгөнгө менән киләсәкте бәйләп тороусы сара ла булып тора.

Укыу предметы йөкмәткәһенә башкорт теленә тәржемә ителгән Рәсәй һәм сит ил әзәбиәте индерелгән. Улар араһында рус классиктары А.С.Пушкин, Л.Н.Толстой, А.П.Чехов, Н.А.Некрасов һәм билдәле балалар языусылары В.А.Осева, В.В.Бианки әсәрзәре айырым урын алып тора.

Бынан тыш «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» өлгө программаһының материалы укыусыларзы донъя фольклоры (украин, татар, дағыстан, рус, һинд, япон, халык әкиәттәре); рус әзәбиәте әсәрзәре (М.Пришвин, С.Михалков, П.Синявский, В.Маяковский һ.б); сит ил әзәбиәте әсәрзәре (Э.Хемингуэй, О.Уайльд, бер туған Гриммдар, Ш.Перро һ.б.) менән таныштырыуға йүнәлтелгән.

Үрзә һанап үтелгән текстар балаларға граждандык, патриотик, әхлак, хезмәт, экологик тәрбиә биреүзе максат итеп куя, әзәбиәтте милли һәм донъяуи мәзәни күренеш итеп күзалларға мөмкинлек бирә.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының максаты һәм бурыстары

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының максаты – башкорт телендә дөрөс, аңлы, йүгерек һәм тасуири укырға өйрәтәү; телмәр эшмәкәрлеген үстерәү; әхлак нормаларын формалаштырыу һәм туған мәзәниәтебеззың мөһим өләшө булған әзәбиәткә үзенсәлекле караш тәрбиәләү.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының бурыстары:

– эзэби укыу материалы аша танып белеү һәләтлектәрен һәм төрлө текстарзың йөкмәткеһен һәм үзенсәлектәрен аңлау, баһалау, анализлау;

– тарихи-мәзәни, әхлак, эстетик киммәттәр сығанағы булған эзэбиәткә кызыкһыныу уятыу;

– башкорт эзэбиәте әсәрҙәрен өйрәнәү нигезендә туған (башкорт) теленә эзэби-эстетик мөмкинлектәре тураһында белемдәрен тулыландырыу;

– телмәр эшмәкәрлегенә бәтә төрҙәрен дә үстөрөү, укылған әсәрҙәр теманы буйынса телдән һәм язма фекерҙәр формалаштырыу тәҗрибәһе булдырыу.

«Туған (башкорт) телендә эзэби укыу» укыу предметының өлгө программаһының төп йөкмәтке һызығы

Программала укыу предметының йөкмәткеһе түбәндәге бүлектәргә тора: «Мин укый беләм!» (1-се класс), «Укы, уйла, фекерлә!» (2-се класс), «Белем көнө» (3-сө класс), «Мәктәбем – тыуған йортом» (4-се класс). Был бүлектәргә башкорт классиктарының һәм заман язусыларының әсәрҙәре индерелгән.

Балаларҙа граждандыҡ һәм патриот сифаттары тәрбиәләүгә булышлыҡ иткән әсәрҙәргә айырым урын бирелгән. Бындай әсәрҙәр «Күңел матурлығы һәм матур ғәзәттәр иленә сәйәхәт» (1-се класс), «Тыуған ерем, тыуған йортом – күңелем нуры» (2-се класс), «Минәң йортом, минәң илем, минәң халҡым – минәң киләсәгем» (3-сө класс), «Тыуған илендә тарихын бел!» (4-се класс) бүлектәрендә бирелгән. Әсәрҙәргә йөкмәткеһе Тыуған ил, тыуған ер, тыуған ер байлығы, ата-бабаларыбыз мирасы һ.б. төшөнсәләрен аса. Шулай итеп, Программала эзэби әсәрҙәргә һайлап алыуҙың төп принцибы текстарзың Тыуған илгә һөйөү һәм уның байлығына һаҡсыл караш тәрбиәләү йүнәлешле булыуы тора.

Әхлак сифаттарын формалаштырыуға ла Программала зур иғтибар бирелә. Бындай йүнәлешле текстар «Әзәп төбө – матур ғәзәт» (2-се класс), «Башкарған эштәр һүзәргә карағанда күберәк һөйләй» (3-сө класс), «Дуслықтың кәзәрен бел!» (4-се класс) бүлектәрендә урын алған. Улар балаларҙы кешенә эске донъяһын таний белергә кызыкһындыра, тормош киммәттәре һәм тиһтерҙәре менән аралашыуға мораль-әхлак кағизәләре тураһында уйланырға мәҗбүр итә. Әсәрҙәр балаларҙың йәш үзенсәлектәренә тап килерлек, уларҙың психологик үзенсәлектәрен иһәпкә алып һайланған.

Балаларҙа сәләмәт тормошҡа карата ыңғай караш формалаштырған һәм хезмәт тәрбиәһен сағылдырған «Әсәйҙәр һәм кескәйҙәр» (1-се класс), «Байлық, муллық, именлек – ныкыш хезмәт емеше» (2-се класс), «Кешене хезмәт бизәй» (4-се класс) бүлектәренә индерелгән әсәрҙәр мөһим урын биләй.

Программаға индерелгән әсәр геройларының күбәһе – кеше йәштәге мәктәп балаларының тиһтерҙәре, улар кабул итеү аша укыусылар үзәре өсөн мотлаҡ булған мәзәни-тарихи төшөнсәләргә аса, үзләштерә. Шулай ук Программала балалыҡ донъяһын төрлө дәүерҙәргә асқан, уларҙың үсеш юлын, характеры сынығыуы һәм әхлак йүнәлештәре формалаштырыуы күрһәткән әсәрҙәр индерелгән. һайлап алынған әсәрҙәр балаларға тиһтерҙәре күзлегенән башкорт эзэбиәтен төрлө тарихи дәүерҙәргә үзләштерергә мөмкинлек бирә. Бынан тыш, Программала хәзәргә эзэбиәт әсәрҙәренә лә ярайһы урын бирелгән, был әсәрҙәргә йөкмәткеһе заман балаларына яҡын һәм аңлайышлы.

Региондың милли-мәзәни үзенсәлектәрен иҗәпкә алып, укытыусылар якташ языусыларының әсәрзәрен дә индерә ала.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының укыу планындағы урыны

Федераль дәүләт белем биреү стандарттарына ярашлы рәүештә «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметы «Туған тел һәм туған телдә әзәби укыу» предмет өлкәһенә инә һәм мотлак өйрәнелергә тейеш предмет булып иҗәпләнә.

Системалы курс буларак, туған (башкорт) телдә әзәби укыу 1-се класта, «Әлифба» дәреслегә буйынса «Грамотаға өйрәтәү» курсы тамамланғас, башлана.

Укытыу башкорт телендә алып барылған белем биреү ойошмаларында предметты өйрәнәүгә 1-се класта – “Грамотаға өйрәтәүгә”-17 сғәт, “Әзәби укыуға”-17 сғәт (азнаға 1 сғәттән 17 азна), 2-се класта – 34 сғәт (азнаға 1 сғәттән 34 азна), 3-сө класта – 34 сғәт (азнаға 1 сғәттән 34 азна), 4-се класта 34 сғәт (азнаға 1 сғәттән 34 азна) бирелә.

Шулай итеп, дүрт йыл өйрәнәүгә 1-4 –се кластарза дөйөм сғәттәр һаны 136сғәт тәшкил итә.

1-се класс Грамотаға өйрәтәү

Телмәр үстәреү. Телмәр (һөйләү/язу). Аралашыу (әңгәмә, диалог). Объекттарзы, тәбиғәт күренештәрен күзәтәү һәм күргәндәрзе туған телдә һөйләү. Телмәр үстәреү (иллюстрациялар, сюжетлы һүрәттәр). Укытыусы башкарыуында зур булмаған текстар тыңлау. һораузарға яуаптар. Телмәр үстәреү. «Әлифбала» хайуандар донъяһы», «Бесәй сәйәхәт итә», «Умартасы. Олатайзар шөгөлә», «Акландағы бал корттары» һ.б. Халык ижадының бәләкәй жанрзари (һамактар, әйтештәр һ.б.): «Бесәй, кайза бараһың?», «Хайуандар донъяһы» һ.б.

Һүз һәм һөйләм. Предметтың атамаһы буларак һүз , предметтың билдәһе буларак, предметтың эш-хәрәкәте (танышыу максатында, терминдарһызы). Һүззәрзе һәм һөйләмдәрзе айыра белеү. һөйләмдең мәғәнәһе. Һүзбәйләнеш (танышыу максатында)..

Телмәр үстәреү. Дәреслектәге һүрәттәр; «Йәйге уйындар», «Мин - укыусы!», «Минәң ғайләм», «Әсәйем эштә булғанда», «Балаларзың йәйге уйындары» һәм башкалар.

Фонетика. Телмәр өндәре. Һүз һәм өн. һузынкы һәм тартынкы өндәр.Калын [a],[o],[y],[ы]; нәзек [ә],[ө],[ү],[и],[э](е) һузынкы өндәр. Һүз өндәре. Һүззәң график өн моделе. Ижек. Һүз басымы. Басымлы ижек. Басымлы һузынкы өн.

Графика. Өндәрзе хәрәф менән билдәләү.

Әә-Аа, Өө-Оо хәрәфтәре. Һүззәрзе иғтибарзы һузынкы өнгә йүнәлтәп укыу. Телмәр үстәреү. Сюжетлы картиналар, «Олатайыма бүләк», «Әтәс - ихатабыз хужаһы», «Олатайым янында умарталыктағы мажаралар».

Үү-Уу, Ээ (е), ы, Ии хәрефтәре. Һүз структураһының һәм һүз мәғәнәһенең бер-береһе менән бәйлелеге. Телмәр үстәреү. «Әтәс», «Урманды һаклағыз!», «Үскәс, умартасы булырмын» тигән сюжетлы картиналар өстөндә эш.

Мм, Нн, Рр, Лл хәрефтәре. Телмәр үстәреү. «Минәң һеңлем», «Мәскәү - Рәсәйҙең баш калаһы», «Музыка коралдары» тигән сюжетлы картиналар.

Йй хәрефе. Дифторгылар; [йә],[йө],[йо],[йү],[йы], шулай ук [әй],[өй],[ой],[уй],[ый] менән һүзәрҙе өйрәнәү. Яя, Ее, Ее, Юю хәрефтәре. Телмәр үстәреү. «Май айы», «матур йәй», «Йәйләүзә» һымак сюжетлы картиналар менән эш.

Ғғ-Кк хәрефтәре. Рус теле дәрестәрендә танышкан Гг-Кк хәрефтәрен кабатлау. Һөйләмдәрҙе күсереп язуға кағизәләре. Телмәр үстәреү «Кунак килә», «Балалар өсөн хәрәкәт уйындары» («Гөрөлдәк»), «Минәң көсөгөм – Йомшакай» тигән сюжетлы картиналар менән эш.

Дд-Тт хәрефтәре. Телмәр үстәреү. «Дуслык монументы», «Без бәхетле балалары», «Төлкө менән торна» сюжетлы картиналары менән эш.

Һһ-Хх хәрефтәре. Телмәр үстәреү. «Һабантуй» сюжетлы картинаһы, В. А. Осеевтың «Нимә еңелерәк?» хикәйәһе менән эш.

Өн. Бб-Пп, Вв-Фф хәрефтәре. Өйрәнелгән хәрефтәргә нығытыу. Һүз структураһының һәм һүз мәғәнәһенең бер-береһе менән бәйлелеге. Телмәр үстәреү. «Әсәйгә (атайға) ярзам итәм», «Безҙең ихатала», «Өфө - Башкортостандың баш калаһы» сюжетлы картиналары.

Шш-Жж, Чч-Щщ, Хх, Цц хәрефтәре. Каты айырыу билдәһе (ъ), йомшак айырыу билдәһе (ь). Телмәр үстәреү. «Мин тәбиғәттә яратам» тигән сюжетлы картина һәм С. Михалковтың «Ишәк һәм кондоз» әкиәте менән эш.

Башкорт алфавиты (42 хәреф). Алфавитты гәмәлдә кулланыу.

Укыу. Һүзгә һузынкы өнгә иғтибар биреп укыу. Ижектәргә бүлөп талғын укыу. Яйлап һүзгә тотош укыуға күсеү. Интонация һәм паузалар менән укыу. Талғын укығанда һөйләмдәрҙең мәғәнәһентөшөнөү. Хикәйә, әкиәт, шиғырҙарҙы тасуири һөйләүгә өйрәтәүҙең башланғыс этабы

«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УКЫУ» УКЫУ ПРЕДМЕТЫНЫҢ ЙӨКМӘТКЕҢЕ

1-се класс

1-се бүлек «Мин укый беләм»

Д. Талхина. «Китап» шиғыры. М. Дилмөхәмәтов. «Белгем килә!». Н. Грахов. «Ни өсөн?». Ш. Бабич. «Әй, китап!». Художестволы әсәр. Жанр. Шиғри әсәр. Уның темаһы һәм исеме. Төп фекер. Шиғыр юлдары. Дүрт юллыктар. Китап - белем, мәғлүмәт алыу, укыусының шәхесен үстәреү сығанағы.

2-се бүлек «Әкиәт укырға яратам»

«Шалкан» рус халык әкиәте (К. Иванов тәржемәһе). Ж.Кейекбаев. «Айыу ниңә койроқһоз» әкиәте. «Башак» украин халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Л. Толстой. «Тейен менән бүре» әкиәте (Ш.Насиров тәржемәһе).

Әкиәт әзәби жанр буларак кабул ителә. Уның темаһы (исеме). Халык әкиәте төрөн билдәләү (хайуандар тураһында, көнкүреш, тылсымлы). Әсәр геройзаны (ыңғай, кире). Уларҙың кылыктарын баһалау. Әкиәттең төп фекере.

3-сө бүлек «Атай – ғаилә башлығы»

Ф. Сынбулатова. «Атай – ғаилә башлығы» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Атай менән һөйләшеү» хикәйәһе. Л. Толстой. «Атай менән улдар» хикәйәһе (Ш.Насиров тәржемәһе). Башкорт халык әкиәте «Кем байыраҡ?»

Хикәйә әзәби жанр буларак бирелә. Тексттың йөкмәткеһе. Хикәйәнең мәғәнәүи өлөштәре. Абзац. Абзацтың төп фекере. Әкиәттең исеме. Әсәр йөкмәткеһенең төп фекерен асқан төп һүзәр. Әсәргә иллюстрациялар. Геройзар, уларҙың кылыктары. Әсәрҙең тәрбиәүи әһәмиәте. Атай – ғаилә башлығы, туйындырыусы. Ғаилә киммәттәренә ихтирам тәрбиәләү.

4-се бүлек «Әсәйзәр һәм кескәйзә»

Л. Толстой. «Иң-иң матуры» (Ш.Насиров тәржемәһе) хикәйәһе. Н. Исәнбәт. «Иң матур һүз» шиғыры. Татар халык әкиәте «Өс кыз». Ф. Ғөбәйзуллина. «Минен әсәйем кем?». В. Осеева. «Улдар» хикәйәһе (тәржемәһе билдәһез). Е. Пермьяк. «Ете кат үлсә, бер кат киҫ» әкиәте (М. Игебаева тәржемәһе).

Бүлектең төп темалары - әсәнең үз балаһына һөйөү һәм баланың әсәһенә һөйөү. Әсәр башының мәғәнәһе. Һөйләмдәр, текст мәғәнәһе һалынған текст фрагменты. Әсәр геройзаны.

5-се бүлек «Күңел һәм кылыктар матурлығы иленә сәйәхәт»

Н. Игезйәнова. «Бәхәс» хикәйәһе. Р. Ниғмәтуллин. «Тәрбиәһез өйрәк бәпкәһе» әкиәте. Б. Байым. «Аҡ тағмалы кыз» хикәйәһе.

Тыуған яҡ тәбиғәтенең матурлығын, тирә-яҡ мөхит күренештәрән тасуирлаусы, шулай уҡ кешелек мөнәсәбәттәренен, кылыктарының матурлығын һүрәтләүсә хикәйәләр. Кешенең тышкы һәм әске матурлығы. Аҡылы, кылығы һәм тышкы киәфәте - кешенең әске һәм тышкы матурлығы индикаторзаны. Тема һәм тексттың төп фекере. Әсәрҙең авторы һәм геройы. Авторҙың геройға мөнәсәбәте. Укыусыларҙың геройға мөнәсәбәте.

2-се класс

1-се бүлек «Укы, уйлан, фекер йөрөт!»

Ф. Туғызбаева. «Мин - укыусы» шиғыры. М. Ғәли. «Укы, әшлә, аҡыл йый». З. Күскилдина «Канатһыз турғай» әкиәте.

Әсәр. Шиғри әсәрҙең исеме. Шиғри әсәрҙең (рифма, ритм) үзенсәлектәре. Әкиәт, уның сюжет һызаттары. Әкиәт мәғәнәһе. Китап - белем, мәғлүмәт алыу сығанағы.

2-се бүлек «Халык ижады ынйылары»

Бишек йырзаны. Б. Искужин. «Әшкәк-бәшкәк» халык уйыны. «Аҡ тирәк, күк тирәк» халык уйыны. Бармак уйындары. Такмактар.

Фольклорҙың бәләкәй жанрзаны: бишек йырзаны, такмактар, халык уйындары. Бәләкәй фольклор жанрындағы әсәрҙең уйы. Әсәрҙең сюжет йөкмәткеһе. Халык ижадының тәғәйенләнеш һәм уның тәрбиәүи әһәмиәте

3-сө бүлек «Әкиәт укырға яратам!»

Башкорт халык әкиәте «Төлкө менән этәс». Дағыстан халык әкиәте «Батыр малай» (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). М. Пришвин. «Ақ муйынсақ» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). С. Михалков. «Һөзөшкөм килә» хикәйәһе (Ш. Биккол тәржемәһе). «Төлкө менән кәзә тәкәһе» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе).

Тема һәм әкиәт геройлары. Тексттың мәғәнәи өлөштәре. Һәр бүлектән башы, төп өлөшө, азағы, үзенсәлектәре. Мәғәнәүи өлөштәрҙең микротемалары. Вакиға урыны, вақыты, тирә-як мөхит.

4-се бүлек «Яраткан шиғырҙарым»

Ф. Туғызбаева. «Әсәйем кулдары» шиғыры. А. Игебаев. «Өйрәнгән ул әзәргә», «Тыуған як» шиғырҙарын тыңларға мөмкин. Д. Талхина. «Йәй» шиғыры. Ф. Туғызбаева. «Балыксы Айуған бабай» хикәйәһе. «Бесәйҙең өйө яна» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Һайысқан бутка бишергән» емешә (тәржемәсәһе билдәһез).

Шиғри әсәрҙең (рифма, ритм) үзенсәлектәрен кабатлау. Геройҙың портретын, кылыктарын, авторҙың геройға мөнәсәбәтен һәм укыусының геройға мөнәсәбәтен сағылдырған һүзәр, һүзбәйләнештәр.

«Башкорт халык ижады ынйылары» проект эше.

5-се бүлек «Тәбиғәт – безҙең матурлығыбыз һәм байлығыбыз»

А. Йәғәфәрова. «Сәнскеле күлдәк» әкиәте. Н. Игеҙйәнова. «Тирәк» хикәйәһе.

Терәк һүзәр буйынса геройҙарҙы асыҡлау. Әзәби әкиәттәр. Әкиәт төрөн һәм темаһын билдәләү.

6-сы бүлек «Әзәп төбө – матур ғәзәт»

Ф. Исәнғолов. «Флүрәнәң ғәйебә нимәлә?», «Кыздар менән уйнарға яраймы?», «Ғәбиттең сере нимәлә?». С. Якупов. «Кем мактансыҡ?». А. Йәғәфәрова. «Дуслык менән шаярмайҙар» хикәйәһе. А. Толстой. «Кандала» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). Ж. Кейекбаев. «Оморзак бабай» хикәйәһе.

Текстың сюжетлы төзөлөшө. Сюжет үсешә (ғәмәлдәрҙең башланыуы, төп әһәмиәтлә эштәрҙә башкарыуы, вакиғаларҙың тамамланыуы; вакиғаларҙың вақыты һәм урыны). Төп һүзәр төп йөкмәткәне сағылдыра. Текстты кайтанан һөйләү планы. Кыскаса һөйләү. Ролдәр буйынса укыу өсөн фрагмент. Ролдәр буйынса укыу өсөн тасуирлау саралары (темп, интонация). Әсәрҙең тәрбиәүи һәм үстәрәүсә әһәмиәте.

7-се бүлек «Тыуған йортом, тыуған ерем – күнел нурым»

Ғ. Ғәлиева. «Мин йәшәйем Уралда» шиғыры. Р. Янбулатова. «Баш кала шундай матур» шиғыры. З. Күскилдина. «Өй туйы» хикәйәһе. А. Вәхитова. «Алмағастар ултыртабыз» хикәйәһе. В. Исхаков. «Үгәй инә үләнә», «Бәпембә» шиғырҙары. Синявский П. «Йәшел аптека» шиғыры (тәржемәсәһе билдәһез).

Сюжеттың айырмалығы һәм окшашлығы, әсәрҙәрҙең тематикаһы. Әсәрҙең икенсә дәрәжәләге персонаждары. Геройҙың портреты. Геройҙың кылыктарын баһалау. Авторҙың, укыусының һәм укытыусының әсәр геройына мөнәсәбәте. Әсәрҙең тасуирлау теле – тасуирлама. Милли үзенсәлектә һүрәтләр.

8-се бүлек «Байлык, муллык, именлек – ныкыш хезмэт емеше»

Н. Игезйэнова. «Янғын» хикэйэһе. Р. Ниғмәтуллин. «Рәхмәттәр биргән рәхәт» шиғыры. Г. Якупова. «Ярғанат» хикэйэһе. (Г. Ситдикова). «Сер» хикэйэһе.

Әсәрзең мәғәнәүи өлөштәренен сәбәп-тикшерәү бәйләнеше. Һәр мәғәнә өлөшөнөн терәк, төп һүззәре һәм һүрәттәре. Һәр мәғәнә өлөшөнөн теманы. Текстның кыскаса йөкмәтке планы. Текстның кыскаса йөкмәткеһе. Языусылар кешенен тормшонда (уңышында) хезмәттең әһәмиәте тураһында.

«Башкорт языусылары тыуған як хақында» проект эше.

3-сө класс

1-се бүлек «Белем көнө»

С. Әлибаев. «Без өсөнсөгә күстек» шиғыры. М. Кәрим. «Укытыусыма» шиғыры.

Шиғри әсәрзең (ритм, рифма, рифм төрзәре) үзенсәлектәрен кабатлау. Шиғырзар тематикаһы. Төп фекер (кабатлау).

Китап - белем, мәғлүмәт алыу сығанағы.

Каникулдар тураһында кыскаса хикэйәләү монологик фекерзәр формаһындағы тәһсораттары. Белем алыуға кызыкһыныу. Шәхси мәғәнәһе.

2-се бүлек «Көз кояшы йөзә зәңгәр күктә»

М. Кәрим. «Көз» шиғыры. Р. Бикбаев. «Көз» шиғыры. А. Игебаев. «Сентябрь» шиғыры. Ж.Кейекбаев. «Һунарсы мажаралары» хикэйәһе. Д. Талхина. «Дустар көз каршылай» хикэйәһе. Кинйәбулатова. «Көз еткәс» шиғыры. А. Игебаев. «Ишетәм» шиғырын. М. Ғәлиев. «Коштарзың йыйылышы» әкиәте.

Әсәр сюжетының уйы. Хикэйәләрзең сюжет һызаттары. Авторлык позицияһы. Гәзит укыусының карашы. Һүрәтләү саралары: сағыштырыу, күзәләндерәү. Тәбиғәткә һаксыл караш тәрбиәләү.

3-сө бүлек «Башкарған эштәр һүззәргә карағанда күберәк һөйләй»

Р. Ханнанов. «Тартай теленән таба», «Кешегә сокор казһаң, үзең төшөрһөн» хикэйәләре. К. Даян. «Өзөлгән сәскәләр» хикэйәһе. Р. Солтангәрәев. «Кем алданды?» Н. Игезйэнова. «Актырнак» хикэйәһе.

Әсәрзең идея-тематик йөкмәткеһе. Авторлык позицияһы (кабатлау). Геройзарзың кылыктарын анализлау. Балала киммәт ориентирзәры формалаштырыу.

4-се бүлек «Рус әзәбиәте»

М. Пришвин. «Балалар һәм өйрәктәр» хикэйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). Н. Некрасов. «Мазай бабай менән куяндар» хикэйәһе (Ғ. Әмири тәржемәһе). А. Пушкин. «Салтан батша хақында әкиәт» (өзөк) (Ю. Гәрәй тәржемәһе). В. Маяковский. «Кем булырға?» (тәржемәсәһе билдәһез).

«Балалар һәм өйрәктәр», «Мазай бабай менән куяндар» әсәрзәренен дөйөм тематикаһы. Тереклеккә һаксыл мөнәсәбәт. Шиғыр-монолог. Геройзың һөнәрзәр тураһында шиғыр фекерзәре. Әзәби әкиәт. Шиғырзарзағы әкиәт. Шиғырзарзағы әкиәттәр рифмаһының үзенсәлектәре.

«Бөтә һөнәрзәр зә мөһим» (һорау: ниндәй һөнәр һайларға?) проект эше.

5-се бүлек «Тәңкә-тәңкә карзар яуа...»

Н. Нәжми. «Кыш» шиғыры. Ш. Бабич. «Кышкы юлда» шиғыры. М. Садикова. «Һунарға барғанда» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Йәйәүле буран» шиғыры. Ш. Биккол. «Урман ситендә» хикәйәһе. Г. Шафикова. «Кыш ниңә кырыс холокло?»

Һынлы-һүрәтләү тел сараларының кабатланыуы: сағыштырыу, тасуирлау, һынландырыу. Пейзаж. Авторзың һүзәрән файзаланып геройзарзы тасуирлау. «Башкортостанда кыш» темаһына диалог, балаларзың кышкы уйындары, кышкы байрамдар. Тәбиғәтте һүрәтләү, коштарзың һәм хайуандарзың кышкы тормошо. Башкорт халкының боронғо кәсебе - һунар тураһында мәғлүмәт. Әсәрҙе, геройзарзы авторзар һәм укыусы күзлегенән анализлау.

6-сы бүлек «Йорттом, илем, халкым, киләсәгем»

Н. Нәжми. «Ватан» шиғыры. Р. Хәйри. «Бәхәс» хикәйәһе. Ғ. Хөсәйенов. «Тыуған ил кайзан башлана?». «Ай, Уралым, Уралым!» кобайыры. Ғ. Хөсәйенов. «Башкортостан» хикәйәһе. К. Даян. «Тыуған ерем миңең» шиғыры. Р. Ниғмәти. «Ватан...». Ү. Сирбаев. «Самат олатай кайындары», «Ололар һүзе - акыл» хикәйәләре. Башкорт халык йыры «Урал». Р. Бикбаев. «Өфө - баш кала» шиғыры. Б. Рафиков. «Курай» хикәйәһе.

Башкорт халык ижады. Кобайыр. Башкорт халык йырзанының тарихы, уларзы башкарыусылары, танылған курайсылар. Башкорт халкының тарихына, билдәле шәхестәргә, башкорт халык йырзаны тарихына, башкорт халык йырзаны башкарыусыларға һәм билдәле курайсыларға ғорурлыҡ, хөрмәт, кызыкһыныу тәрбиәләү.

7-се бүлек «Донъя халыктары әзәбиәте»

Э. Хемингуэй. «Карт менән диңгез» (Ғ. Ғиззәтуллина тәржемәһе) повесы (өзөк). О. Уайльд. «Йондоз-малай» әкиәте (Г. Ситдикова тәржемәһе). Гримм кәрзәштәр. «Бремен музыканттары» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Сыскан балаһы Пик-Пик» һинд әкиәте (З. Буракаева тәржемәһе).

Донъя халыктары әкиәттәренәң үзенсәлектәре (башкорт халык әкиәттәре менән сағыштырғанда). «Сыскан балаһы Пик-Пик» - бер кемдең дә ярзамһыз тормоштоң акылына өйрәнгән кыйыу һәм аңлы сыскан тураһында әкиәт. Фекер алышыу өсөн төшөнсәләр: кыйыулыҡ, тәүәккәллек, ныкышмалылыҡ, тапкырлыҡ, берзәмлек. «Бремен музыканттары» - Бремен калаһына юлланырға һәм урам музыканттары булырға карар иткән йорт хайуандары тураһында әкиәт. «Йондоз малай» һәр кемгә изгелек менән карарға өйрәтә. Башкаларға карата ихтирам, туғандарға һөйөү тойғоһо тәрбиәләү.

Повесть. «Карт һәм диңгез» повесының мәғәнәһе. Максатка ынтылышлылыҡ сифатын тәрбиәләү.

«Һүрәттәрҙә әкиәт геройзары» проекты. Укытыусы ярзамында укыусылар төп геройзары кем, улар ниндәй кешелек сифаттарына эйә икәнен билдәләйзәр

1-се бүлек «Мәктәбем - тыуған йортом»

Ф. Рәхимғолова. «Беләм байрамы» шиғыры. С. Әлибаев. «Кояшлы китап» шиғыры. Ф. Гөбәйзуллина. «Мәктәбемә» шиғыры. З. Биешева «Кояш нимә ти?»

Шиғыр-монолог, шиғыр-мөрәжәғәт, шиғыр-диалог. Әсәр тематикаһы, идеяһы. Шиғри әсәрҙең уйы. Лирик герой. Лирик геройдың кәйефе, кисерештәре һәм уйзари. Укытыусыға ихтирам, мәктәпкә рәхмәтле булыу. Укыу эшмәкәрлегенә мотивация. Шәхси мәғәнәһе.

2-се бүлек «Дуслықтың кәзәрен бел!»

М. Ғафури. «Кыр казы» хикәйәһе. Д. Бүләков. «Яңы дуҫ». Г. Юнысова. «Әсәйем һүззәре». Р. Ғабдрахманов. «Ысын дуслык». Р. Байбулатов. «Күгәрсендәр утрауы». Ю. Ильясова. «Сәтләүек-кыз» әкиәте.

Башкорт халык языусыһы М. Ғафури. Уның ижад юлы (кыскаса мәғлүмәт).

Дуслык хакында хикәйәләр. Хикәйәләге вакиғалардың вақыты һәм урыны. Исеме, мәғәнәһе өлөштәре, әсәрҙең идеяһы (кабатланыу). Автордың, укыусының, укытыусының әсәр геройына мөнәсәбәте. Вакиғаларды, геройлардың кылыктарын тикшереп һәм баһалау. Герой портретын һүрәтләү. Әсәрҙең тәрбиәһе әһәмиәте.

3-сө бүлек «Кешене хезмәт бизәй»

Р. Ғабдрахманов. «Имән шары» хикәйәһе. Р. Ғабдрахманов. «Капитан». М. Әхмәтшин. «Кәрәзле бал». Р. Байбулатов. «Сәскәләр мажараһы» хикәйәһе.

Әсәр авторы. Уның әсәренәң үзенсәлектәре. Хикәйә темаһы һәм сюжеты, геройлар (шәхестәр), улардың кылыктары (кабатланыу). Художестволы тасуирлау саралары: синонимдар, антонимдар, эпитеттар, метафоралар; улардың әһәмиәтен аңлау. Кеше тормошонда хезмәттең әһәмиәте.

«Мәктәбем - тыуған йортом» проект эше.

4-се бүлек «Ышаныслы, көслө һәм уңышлы кеше булыу еңелме?»

Н. Ғәйетбаев. «Акбулат батыр» әкиәте. М. Әхмәтшин. «Бер урам малайзари» хикәйәһе. И. Тимерханов. «Шишмә» шиғыры. С. Латипов. «Еләк ерзә бишә» хикәйәһе. Л. Якшыбаева. «Актырнак».

Художество жанрзари үзенсәлектәре (хикәйә, әкиәт). Тематика (идея), төп фекер, сюжет структураһы. Телдәң тасуирлау сараларының үзенсәлегә, сюжеттар төзөү һ.б. Геройлардың темалары, идеялары, кылыктары окшаш. Авторлар һөйләүзәрәндә, халык, автор әкиәттәрәндә изгелек һәм яуызлык темаһы. Геройлардың кылыктары әхлак күзлегенән сығып башкарыла. Языусылардың кешенәң шәхси сифаттарын үстәреү тураһында әсәрҙәре.

5-се бүлек «Тыуған ерем минең!»

А. Игебаев. «Кәзәрле тыуған ерем!» шиғыры, «Урал» поэмаһы (өзөк). Я. Хамматов. «Салауат» романыны (өзөк). Ф. Иҫәнғолов. «Баһыузағы күл» хикәйәһе. А. Игебаев. «Урал кояшы», «Тыуған ерем минең».

Тыуған як тураһында шиғырлар. Тәбиғәт киңлектәрәң, тыуған яқтың эшһөйәр, рухи яктан көслө халыктарын данлау. Поэма (шиғриәт), хикәйә

художество жанрлары. Текст төзөлөшөнөң үзенсәлектәре. Әсәрзәр идеяһының төрлөлөгө. Художество жанрларының идея тәрәнлегә, уй-ниәттәре.

6-сы бүлек «Тыуған илендең тарихын бел!»

М. Кәрим. «Беззең өйзөң йәме» (өзөк), «Билдәһез һалдат» повестары. Ф. Акбулатова. «Атай икмәгә» хикәйәһе. Ф. Туғызбаева. «Икмәк» шиғыры.

Художество жанрларының күп төрлөлөгө (хикәйә, шиғыр, повесть). Проза һәм шиғри телмәр. Повесть йөкмәткәһенәң художество һәм структура үзенсәлектәре. Повестың мәғәнәлә өлөштәре. Ошо художество жанрындағы вакиғалар урыны һәм вақыты.

7-се бүлек «Рус һәм сит ил язуысыларының әсәрзәре»

А. Пушкин. «Балыксы һәм балык тураһында әкиәт» (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). А. Чехов. «Акмаңлай» хикәйәһе (тәржемәһе билдәһез). Бианки В. «Кәкүк балаһы» (тәржемәһе билдәһез). С. Михалков. «Китап һөйөүсе». Ш. Перро. «Кызыл калпак» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Гримм кәрзәштәр. «Акыллы көтөүсе» әкиәте (тәржемәһе билдәһез). «Йәшлек шишмәһе» япон әкиәте (тәржемәһе билдәһез). Ә Ванг. «Аккош» хикәйәһе (тәржемәһе билдәһез).

Рус классиктарының һәм донъя әзәбиәтенәң әсәрзәре. Авторзәр әсәрзәренәң сюжет үзенсәлектәре. Әсәрзәр идеяларының берзәмлегә - изгелек яуызлыкты еңә. Сағыштырыузарзың, кәүзәләндерәүзәң, метафорзарзың милли үзенсәлегә; уларзың нәфис һүззәгә әһәмиәте.

Әсәр геройы: уның портреты, телмәре, кылыктары, уй-фәкерзәре. Әсәрзәң композицион үзенсәлектәре.

Телмәр һәм укыу эшмәкәрлегә төрзәре

Аңлау (тыңлау)

Милли-мәзәни киммәттәрзә, туған (башкорт) телмәр байлығын сағылдырған художестволы әсәрзәргә ишетәүгә кабул итеү һәм аңлау; ишетәүгә кабул ителгән текст буйынса һораузарға яуап бирәү һәм уның йөкмәткәһе буйынса һораузар бирә белеү.

Укыу

Кыскырып укыу. Әкрәләп ижекләп укыузан әстән генә төплө итеп укыуға күсәү (укыу тизлегә тексты аңларға мөмкинлек биргән индивидуаль укыу темпына тап килә). Орфоэпик нормаларзы укығанда һақау. Текстарзың төрө һәм тибы буйынса төрлө мәғәнәүи үзенсәлектәрен интонациялау ярзамында еткерәү.

Укыу төрзәренәң үзенсәлектәре.

Мәғлүмәт текстарын укыу: әсәрзәргә, бүлеккә тарихи-мәзәни комментарий

Һөйләү (һөйләү мәзәниәте)

Диалогик һәм монологик телмәр. Укылған текстарзы коллектив фәкер алышыуза катнашыу, текстка таянып, үз фәкерендә иҫбатлау; башкорт нәфис әзәбиәтенәң үзенсәлеген сағылдырыуы фәкерзәр. Һүзлек запасын тулыландырыу. Ишеткән йәки укылған тексты төп һүззәргә, текстка иллюстрациялар (тексты ентәклә, кыска, һайлап һөйләү).

Укыу шарттарында башкорт телмәр этикеты нигезендә яткан этикет формаларын һәм этикет аралашыу принциптарының тоторокло формулаларын һаклау.

Укыусыларзың һайлауы буйынса шиғри әсәрзәрзе яттан һөйләү (яттан һөйләү).

Языу (язма телмәр мәзәниәте)

Өйрәнелгән әсәрзәр проблемаһы буйынса зур булмаған язма фекерзәр языу.

Библиографик мәзәниәт. Тикшереләсәк проблема буйынса китаптар һайлау. Башкорт мәзәниәте тураһында мәғлүмәт тупланған йәш үзенсәлектәрәнә ярашлы һүзлектәр һәм энциклопедиялар, Интернет селтәрә материалдарын кулланыу.

Балалрзың укыу даирәһе

Башкорт ауыз-тел ижады әсәрзәрә. Башкорт халкының традицияларын һәм киммәттәрәен аңлау сығанағы булыу яғынан фольклор.

Тыуған халкыбыззың милли-мәзәни киммәттәрә һәм традициялары, уны донъяға танытыу үзенсәлектәрән сағылдырыусы башкорт әзәбиәте классиктары әсәрзәрә – ХХ бб. һәм хәзәрге заман әзәбиәте.

Балалар укыуының төп темалары: бала сак, характерзың барлыкка килеүе, Тыуған ил, башкорт халкының күренекле вәкилдәрә (тәүге языусылар, шағирзәр, рәссамдар, полководецтар), башкорт мәзәниәте өсөн мөһим байрамдар, балаларзың фантазиялары һәм хыялдары хақында художестволы әсәрзәр.

Милли аң өсөн мөһим булған һәм байтак дәүәрзәр дауамында мәзәни киңлектә һакланған әхлаки-этик киммәттәрзә һәм идеалдарзы сағылдырған (Ватанға һөйөү, иман, ғәзеллек, намыс, шәфкәтлелек һ.б.) художестволы әсәрзәрзәң тексын укыу; башкорт миллиәтенә хас һызаттар (изгелек, әскерһезлек, сабырлык, намыслығы, кыйыулык һ.б.); башкорт милли традициялары (берзәмлек, бер-берәңә ярзам итеү, асыклык, кунаксыллык), ғаилә киммәттәрә (татыулык, мөхәббәт, бер-берәңде аңлау, хәстәрлек, сабырлык, ата-әсәне хөрмәт итеү). Ғаилә мәзәниәтен, балалык донъяһын сағылдырған башкорт әзәбиәтен укыу (олоғайыу, тирә-як, ололар һәм тиһтерзәр менән мөнәсәбәттәрзәң үзенсәлектәрә; үзенде башкорт халык йолаларын дауам итеүсә буларак аңлау). Геройзәрзың кылыктарына эмоциональ-әхлаки баһалау.

Башкорт әзәбиәте үзенсәлектәрән аңлау: геройзың әске донъяһын, уның кисерештәрән асыу; әхлаки проблемаларға мөрәжәғәт итеү. Башкорт халкының тәбиғәт донъяһы тураһында шиғри күзаллаузары, был күзаллаузарзың фольклорза сағылышы һәм уларзың шиғриәттә һәм прозала үсәше. Тирә-як мөһит торошон кешенәң хис-тойғолары һәм кәйефе менән сағыштырыу.

Әзәбиәттә өйрәнәү пропедевтикаһы (практик үзләштерәү)

Өйрәнелгән әсәрзәрзәң жанр төрлөлөгө: бәләкәй һәм зур фольклор формалары; әзәби әкиәт; хикәйә, шиғыр, повестан өзөктәр. Проза һәм шиғри телмәр; художестволы фекерләү; сюжет; тема; әсәр геройы; портрет; пейзаж;

ритм; рифма. Сағыштырыулардың, кәүзәләндерәүзең, метафорлардың милли үзенсәлеге; улардың нәфис һүззәге әһәмиәте.

Укыусылардың ижади эшмәкәрлеге (өйрәнелгән әзәби әсәрзәр нигезендә)

Укыусылардың ижади эшмәкәрлегендә әзәби әсәрзә интерпретациялау: ролдәр буйынса укыу, инсценировка яһау; коммуникатив бурысты иҫәпкә алып, художестволы әсәр нигезендә үззәренәң телдән һәм язма тексын булдырыу (төрлө адресаттар өсөн); әсәргә иллюстрациялар серияһына (рәссамлардың һүрәттәренәң репродукцияларына таянып).

«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УКЫУ» УКЫУ ПРЕДМЕТЫН ҮЗЛӘШТЕРӘҮЗЕҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛҒАН ҺӨЗӨМТӘЛӘРЕ

«Туған тел һәм туған телдә әзәби укыу» предмет өлкәһенә караған «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» предметын өйрәнәү һөзөмтәләре башланғыс белем бирәү буйынса Федераль дәүләт белем бирәү стандарттарында бирелгән башланғыс дәйөм белем бирәү мәғариф программаһын үзләштерәү һөзөмтәләренә куйылған талаптарға тап килә.

Шәхси һөзөмтәләр

1-4 кластарза «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» предметын өйрәнәү һөзөмтәһендә укыусыла түбәндәге шәхси һөзөмтәләр формалаштырыла:

гражданлык-патриотик тәрбиә бирәү:

- Ватанға - Рәсәйгә киммәтле мөнәсәбәт булдырыу;
- үзеңдәң этно-мәзәни һәм Рәсәй гражданлык берзәмлеген аңлау;
- илебеззәң һәм тыуған төбәгебеззәң үткәнәнә, хәзәргәһенә һәм киләсәгенә катнашлык;
- үзеңдәң һәм башка халыктарға ихтирам;
- кеше тураһында, уның хокуктары һәм яуаплылығы, хөрмәте һәм кешелек дәрәжәһе, тәртиптең әхлаки-әтик нормалары һәм шәхес-ара мөнәсәбәттәр кағизәләре тураһында тәүге төшөнсәләр;

рухи-әхлаки тәрбиә бирәү:

- һәр кешенәң индивидуаллеген таныу;
- кайғы менән уртаклашыу, хөрмәт итеү һәм изгелек кылыу;
- башка кешеләргә физик һәм әхлаки зыян килтерәүгә йүнәлтелгән төрлө тәртип формаларын кабул итмәү;

эстетик тәрбиә бирәү:

- сәнғәттең төрлө төрзәренә, үзебеззәң һәм башка халыктардың йолаларына һәм ижадына ихтирамлы мөнәсәбәт һәм кызыкһыныу;
- төрлө художестволы эшмәкәрлек төрзәрендә үз-үзеңдә күрһәтеүгә ынтылыу;

физик тәрбиә бирәү, һаулык һәм эмоциональ именлек мәзәниәтен булдырыу:

- тирә-як мөхиттә сәләмәт һәм хәүефһез (үззәре һәм башка кешеләр өсөн) йәшәү рәүеше (шул иҫәптән мәғлүмәти) кағизәләрен үтәү;
- физик һәм психик һаулыкка һаксыл мөнәсәбәт;

хезмәт тәрбиәһе биреү:

- кеше һәм йәмғиәт тормошонда хезмәт киммәттәрен аңлау, яуаплы кулланыу һәм хезмәт һөзөмтәләренә һаксыл мөнәсәбәт, төрлө хезмәт эшмәкәрлеге төрзәрендә катнашыу күнекмәләре, төрлө һөнәрзәргә кызыкһыныу;

экологик тәрбиә биреү:

- тәбиғәткә һаксыл караш;
- уға зыян килтереүзе кабул итмәү;

ғилми танып белеү киммәттәре:

- донъяның фәнни картинаһы тураһында тәүге төшөнсәләр;
- танып белеү кызыкһыныуҙары, әүземлеге, инициативалылығы, кызыкһыныусанлығы һәм үзаллылығы.

Метапредмет һөзөмтәләре

1-4 кластарға «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» укыу предметын өйрәнәү һөзөмтәһендә укыусы универсаль белем биреү сараларына эйә була:

төп логик ғәмәлдәр:

- төрлө текстарзы сағыштырырға, текстарзы сағыштырыу нигеззәрен билдәләргә, текстарзың аналогтарын билдәләргә;
- өлөштәрзән бөтөндө йыйыу (бирелгән үзенсәлектәре буйынса текстар);
- текстарзы классификациялау өсөн мөһим билдәне билдәләргә, тәкдим ителгән текстарзы классификацияларға;
- текст материалында укытыусы тәкдим иткән күзәтеү алгоритмы нигезендә законлылыктарзы һәм каһма-каһшылыктарзы табыу;
- тәкдим ителгән алгоритмға нигезләнәп укыу һәм практик бурысты хәл итеү өсөн мәғлүмәттең етешмәуен асықларға;
- тексты анализлағанда сәбәп-тикшереү бәйләнештәрен билдәләргә, һығымта яһарға;

өп тикшеренәү ғәмәлдәре:

- укытыусы ярзамында мақсат билдәләргә;
- бурысты хәл итеүзең бер нисә вариантын сағыштырып, иң кулайын һайлап алырға (тәкдим ителгән критерийзар нигезендә);
- тәкдим ителгән планға ярашлы проект эшен башкарырға;
- текст анализы һөзөмтәләре нигезендә һығымталар төзөргә һәм уларзы дәлилдәр менән нығытырға (классификациялау, сағыштырыу, тикшереүзәр);
- Окшаш йәки окшаш хәлдәрзә процесарзың, вакиғаларзың үсешәү ихтималлығын һәм уларзың эземтәләрен күзалларға;

мәғлүмәт менән эшләү:

- мәғлүмәт алыу сығанағын һайлау: һүзлек, белешмә;
- күрһәтелгән алгоритмға ярашлы, мәғлүмәтте тәкдим ителгән сығанақта (һүзлектә, белешмәлә) табырға;
- дөрөс һәм дөрөс булмаған мәғлүмәтте үзаллы йәки укытыусы тәкдим иткән тикшереү ысулы нигезендә асықларға (һүзлектәр, белешмәләр ярзамында);

- Интернет селтәрендә мәғлүмәт эзләгәндә өлкәндәр (уҡытыусылар, ата-әсәләр/законлы вәкилдәр) ярҙамында мәғлүмәт хәүефһезлеге кағизәләрен үтәргә;
- уҡыу бурысына ярашлы текст, видео, график, тауыш, мәғлүмәтте анализларға һәм булдырырға;
- таблица, схема рәүешендә теркәлгән мәғлүмәтте аңларға, текстар менән эш һөҙөмтәләре буйынса схемаларҙы, таблицаларҙы үзаллы булдырырға кәрәк.

1-4-се кластарҙа «Туған (башкорт) телдә әҙәби уҡыу» уҡыу предметын өйрәнәү һөҙөмтәһендә уҡыусы универсаль уҡыу-**коммуникатив** ғәмәлдәргә эйә була:

аралашыу:

- фекерҙәрҙе кабул итергә һәм формалаштырырға, хис-тойғоларҙы таныш булған мөхиттә аралашыу максаттарына һәм шарттарына ярашлы белдерергә;
- әңгәмәсегә ихтирамлы мөнәсәбәт күрһәтергә, диалог һәм дискуссия алып барыу кағизәләрен үтәргә;
- төрлө фекерҙәр барлығын танырға;
- үз фекерендә эзәплә һәм нигезле әйтергә;
- куйылған бурыска ярашлы телмәр әйтеү төзөргә;
- телдән һәм язма текстар (һүрәтләр, фекерләр, хикәйәләр) яҙырға;
- зур булмаған асыҡ сығыштар әзерләргә;

Сығыштың тексына һүрәттәрҙе (һүрәттәрҙе, фотоларҙы, плакаттарҙы) һайларға;

берлектәге эшмәкәрлек:

- планлаштырыуҙың тәкдим ителгән форматы, аралыҡ азымдарын һәм вақыттарын бүлөү нигезендә стандарт (типлы) хәлдә кыска вақытлы һәм оҙайлы сроклы максаттар (шәхси) төзөргә;
- уртаҡ эшмәкәрлектен максатын кабул итергә, уға ирешәү буйынса күмәкләп эш алып барырға: ролдәрҙе бүлгән, һөйләшеп килешергә, процесты һәм уртаҡ эштең һөҙөмтәһен тикшерергә;
- етәкселек итергә, йөкләмәләр үтәргә, буйһонорға әҙер булырға;
- эштең үз өлөшөн яуаплы башкарырға;
- дөйөм һөҙөмтәгә индергән өлөшөгөзгө баһаларға;
- тәкдим ителгән өлгөләргә таянып, берлектәге проект эштәрен башкарырға.

1-4-се кластарҙа «Туған (башкорт) телдә әҙәби уҡыу» уҡыу предметын өйрәнәү һөҙөмтәһендә уҡыусы универсаль **уҡыу-көйләү** эшенә эйә була:

үз-үҙен ойоштороу:

- һөҙөмтә алыу өсөн уҡыу бурысын хәл итеү буйынса эште планлаштырырға;
- һайланған эштәрҙең эзмә-эзлеләген билдәләү;

үз аллы контроль:

- эшмәкәрлектен уңышы булыу сәбәптәрен асыklarға;
- телмәр һәм орфография хаталарын еңеп сығыу өсөн уҡыу ғәмәлдәренә

- төзәтмәләр индерергә;
- алынған һөҙөмтәне текстты анализлау буйынса куйылған укыу бурысы менән тура килтерергә;
- текст менән эшлөгәндә ебәрелгән хаталарҙы табырға һәм төзәтергә.

Предмет һөҙөмтәләре

1-4 кластарҙа «Туған (башкорт) телдә әҙәби укыу» укыу предметын өйрәнеүҙәр түбәндәгеләр менән тәмин итә:

- Рәсәй Федерацияһының берҙәм мәҙәни киңлегендә, Рәсәй Федерацияһы халыктары әҙәбиәттәре араһында башкорт әҙәбиәтенә урынын һәм ролен тарихи-мәҙәни, әхлаки, эстетик киммәттәргә һаҡлауға һәм быуындан быуынға тапшырыуға аңлау;
- төрлө халыктар әҙәбиәтенә үз-ара йөгөнтөһө, бер-береһен байытыуы, айырыуса мәҙәни, әхлаки-этик һәм эстетик киңлек булдырыуға башкорт халыҡ фольклорының һәм художестволы әҙәбиәтенә роле тураһында тәүге төшөһсәләр;
- мәғәнәле укыуҙы үзләштерәү, әҙәбиәт теорияһының ябай төшөһсәләренә мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңлау (кысқырып укыу, үзәң хақында укыу, художество һәм фольклор әсәрҙәре жанрҙары, укыған әҙәби әсәрҙәргә анализлау, башкорт теленә һынлы һәм тасуирлау саралары);
- текстта бирелгән мәғлүмәттә кабул итәүгә ылықтырыу, укыуһыларҙың эстетик зауығын һәм кызыкһыныуын формалаштырыу (танышыу, өйрәнәү, һайланма, эзләнәү), текст менән эшләү (текста һорауҙар, текст планы), ролдәр буйынса укыу, ижади эштәр башкарыу.

Кластар буйынса предмет һөҙөмтәләре

1-се класс

Укыуһы түбәндәгеләргә өйрәнә:

- кысқырып, йүгереп, аңлы рәүештә (сәғәтенә 25-30 һүз) укырға;
- художестволы әсәрҙәргә зур булмаған текстарын ишетеүгә кабул итергә;
- художестволы текстарҙы интерпретациялауҙың элементар алымдары менән кулланыу;
- үзегә һайлаған шиғри әсәргә (5-6 шиғырҙы йәки шиғри әсәрҙән өзөктө) яттан һөйләү;
- художестволы әсәргә нимә икәнлеген аңларға;
- художество текстарының жанр айырмалыктарын күрһәтергә (элементар кимәл);
- әсәргә төп фекерен аңлау;
- - әҙәбиәт теорияһының ябай төшөһсәләренә мәғәнәһен һәм мәғәнәһен билдәләргә: жанр, шиғри әсәр, юл, дүртөнсәләр, тема, әкиәт, халыҡ әкиәттәренә төрҙәре, хикәйә, герой (ыңғай, кире), әсәр авторы;
- әсәргә иһемен уның йөкмәткәһе, төп фекере менән сағыштырырға;
- текстарға иллюстрацияларҙы анализларға;
- - хикәйәнә мәғәнә өлөштәрән айырып күрһәтергә, абзацтарға бүлөүгә аңларға;
- әсәр йөкмәткәһенә төп фекерен аһкан төп һүзҙәргә күрергә;
- әсәргә һүрәттәргә комментарий бирергә.

2-се класс

Укыусы түбәндәгеләрзе өйрәнә:

- текстның йөкмәткеһен тыңларға һәм кабул итергә;
- минутына 50-60 һүз тизлек менән укырға;
- кысқырып һәм үзеңдән-үзең дөрөс, йүгереп, аңлы рәүештә һәм мәғәнәле итеп укырға;
- әзәбиәт теорияһының иң ябай төшөнсәләрен һәм мәғәнәһен аңларға: бәләкәй фольклор жанрлары, бишек йыры, такмак, халык уйыны, сюжет һызығы, рифма, ритм, геройдың портреты;
- элементар алымдарға нигезләнеп, художестволы һәм укыу текстарын интерпретацияләу;
- текстарға таянып, геройлардың кылыктарын тикшерергә;
- әсәр геройларының кайғыһын уртаклашырға;
- укығанды әхлаки яктан тәрбиәләү, геройлардың кылыктарын әхлаки нормалар менән сағыштырырға;
- милли-үзенсәлекле тасуирламалар тексында (укытыусы етәкселегендә) айырырға;
- әзәби геройлар миҫалында сәләмәт йәшәү рәүешенең файҙаһын аңларға;
- башкорт телендә диалог алып барырға (укылған текстар буйынса фекер алышырға), әңгәмәсене тыңларға һәм ишетергә, башкаса фекер йөрөтөргә;
- фольклордың кескәй жанрларын (такмактар, бишек йырлары, халык уйындары текстары), әзәби жанрлары (хикәйә, әкиәт);
- текстның мәғәнәһи өлөштәренең микротемаларын билдәләргә;
- текстты кабаттан һөйләү планын төзөргә, текстты яңынан һөйләргә;
- Текстарҙа тасуирлау тел сараһын - тасуирламаны табырға; милли үзенсәлекле һүрәтләмәләргә айырып күрһәтергә.

3-сө класс

Укыусы түбәндәгеләрзе өйрәнә:

- текстның йөкмәткеһен тыңларға һәм кабул итергә;
- минутына 60-70 һүз тизлеге менән укырға (динамик укыу);
- әзәбиәт теорияһының иң ябай төшөнсәләренең мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңларға: башкорт халык ижады, башкорт халык йыры, кобайыр; башкорт теленең идеяһы, пейзажы, һынлы сәнғәт саралары (сағыштырыу, кәүзәләндерергә);
- художестволы һәм укытыу текстарын интерпретацияләу (төп һүззәр эзләү, идея-тематик һызатты асыклау, мотивтарҙы асыклау, автордың фекерен аңлау һәм укыусы позицияһын билдәләү);
- геройлардың кылыктарын тикшерергә, уларҙы баһалау;
- хикәйәләргә сюжет һызаттарын айырып күрһәтергә;
- авторлык позицияһын аңлау;
- текстты телдән өзөмтә итеп килтерергә;
- башкорт халык йырының һызаттарын билдәләргә; башкорт халык йырларының, уларҙы башкарыусылардың, билдәле курайсылардың тарихын белергә;

- әзәби әкиәттең үзенсәлектәрен, уның халык әкиәттәренән айырмалы булуын аңларға;
- шиғырзарза әкиәтте билдәләргә, шиғырзарза әкиәт рифмаһының үзенсәлектәрен күрәргә;
- өстәмә мәғлүмәт алыу өсөн белешмә сығанактарын, һанлы һәм мәғлүмәти белем биреү ресурстарын текст, видео, тауыш мәғлүмәтен булдырыу өсөн файзаланырға.

4-се класс

Укыусы түбәндәгеләрзе өйрәнә:

- минутына 80-90 һүззе тасуирлап укырға;
- беренсе укыузан һуң укыузың төп фекерен аңларға;
- башкорт теленең шиғыр-монолог, шиғыр-мөрәжәғәт, шиғыр-диалог, композиция, идея, повесть, һынлы сәнғәт саралары (синоним, антоним, эпитет, метафора) төшөнсәләренең мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңларға;
- әсәрзең тематикаһын, уның идеяһын айырып күрһәтергә;
- лирик герой төшөнсәһенә әйә булыу, лирик герой менән авторзы айырыу; лирик геройзың уй-фекерзәрен, кәйефен, кисерештәрен аңлау;
- әсәрзә художестволы уйзырманы аңлау;
- әсәр/герой/вакиға тураһында фекеренде текстка таянып дәлилләргә;
- китап укыузың төрлө төрзәрен - танышыу, өйрәнәү, һайланма, эзләүзе кулланырға;
- коммуникатив бурысты исәпкә алып, укылған әсәрзәргә нигезләнеп, телдән хикәйә язырға (төрлө адресаттар өсөн);
- кызыкһындырған әзәбиәтте үзаллы һайларға; өстәмә мәғлүмәт алыу өсөн белешмә сығанактары (һүзлектәр, энциклопедиялар, Интернет) менән файзаланырға.

ТЕМАТИК ПЛАНЛАШТЫРЫУ

Программаны тормошка ашырғанда укытыу-методик материалдар (мультимедиа программалары, электрон дәреслектәр һәм әсбаптар, электрон китапханалар, виртуаль лабораториялар, уйын программалары, һанлы белем биреү ресурстары коллекциялары) булған электрон (һанлы) белем биреү ресурстарын файзаланыу мөмкинлектәре иҫәпкә алынырға тейеш.

Грамотаға өйрәтеү-17 сәғ

Бүлек	Программа йөкмәткеһе	Укыусылардың эшмәкәрлегә төрҙәре
Грамотаға өйрәтеү		
Синтаксис. Лексика. Телмәр үстөрөү	Телмәр(һөйләү/язма). Предметтың атаманын, билдәһен, эш-хәрәкәтен белдергән һүзәр(терминдарһыз, танышыу максатында). Телмәр үстөрөү. «Йәйге уйындар», «Мин – укыусы!»	Укыу диалогы. Телмәр ситуацияларын булдырыу. Укытыусы артынан һүзәрҙе, һүзбәйләнештәрҙе, һөйләмдәрҙе тыңлау һәм кабатлау. Үзәңә йүнәлтелгән телмәрҙе аңлай белеү. Һораузарға яуап биреү. Һүзәрҙе айырыу: предметты, хәрәкәттә, билдәләне белдергән һәм ярзамсы һүзәр. «Йәйге уйындар», «Мин - мәктәп укыусыһы!» тигән дәреслектәге иллюстрация буйынса әңгәмә (диалог). Һораузарға яуаптар. «Йәйге уйындар», «Мин - мәктәп укыусыһы!» картиналары буйынса һөйләмдәр, текстар төзөү.
	Һөйләм. Һөйләмгә һүзәр куйыу. Ярзамсы һүз төркөмдәре. Һөйләмдә ярзамсы һүз төркөмдәрен (һәм, менән, кына-кенә, ғына-генә) кулланыу. Һөйләмдәң график моделә. Телмәр үстөрөү. «Минәң ғаиләм», «Әсәйем эштә сакта», «Балалардың йәйге уйындары» сюжетлы картиналары.	Һөйләмдә тыңлау һәм мәғәнәһен аңлау. Һөйләмдәң график моделән төзөү. Бирелгән һүзәр менән һөйләмдәр төзөү (3 - 4 һүзәр). Һөйләмдә ярзамсы һүзәрҙе таныу (һәм, менән, кына-кенә, ғына-генә). Уларҙы һөйләү телмәрәндә кулланыу. «Минәң ғаиләм», «Әсәйем эштә сакта», «Балалардың йәйге уйындары» сюжетлы картиналар буйынса буйынса эш: 3-4 һүзәр торған һөйләмдәр төзөү..
Фонетика. Орфоэпия Телмәр үстөрөү	Телмәр өндәрә. һүз һәм өн. Өндө һүзәр айырып алыу һәм дәрәс интонация менән әйтөү. Һүзәр өндәрҙең эзмә-эзлеләге. Һүзәрҙең график өн моделә. Телмәр үстөрөү. «Әлифбала» хайуадар донъяһы», «Бесәй сәйәхәт итә» һүрәттәрә.	Өндө тыңлау. Айырым өндәрҙе телмәр (һүз) ағымынан айырып алыу һәм дәрәс интонация менән әйтөү. Һүзәр өндәрҙең эзмә-эзлеләген билдәләү. Һүзәрҙең график өн моделән төзөү. Нәзек [ә], [ө], [ү], [э] (е) һузынқыларын [а], [о], [у], [ы] калын һузынқыларынан ишетеп айыра белеү. Бер өн менән айырылған бәләкәй һүзәрҙе сағыштырыу. Һүрәттәр буйынса эш: «Әлифбала» хайуадар донъяһы», «Бесәй кайза бараһың».
	Һүз һәм өн. Һузынқы һәм тартынқы өндәрҙе айырыу. Айырыу ысулдары. Калын [а], [о], [у], [ы]; нәзек [ә], [ө], [ү], [и], [э] һузынқы өндәрә. Һүзәрҙең график өн	Һүзәр тыңлау. Өндө һүзәр айырып алыу һәм дәрәс интонация менән әйтөү. Һузынқы һәм тартынқы өндәрҙе айырыу. Һузынқы («тешләшмәй») һәм тартынқы («тешләшә») торған өндәрҙе айырыу ысулын эзләү. Символик билдәләр

	<p>моделе. Ижек. Һүз басымы. Басымлы ижекте дөрөс интонация менән әйтеү. Халык ижадының бәләкәй жанрлары (һамактар, һанашмактар һәм башкалар). Улар менән уйын-импровизация. Телмәр үстөрөү. «Умартасы. Олатайзар һөнәрзәре», «Акландағы бал корттары».</p>	<p>ярзамында тауышты график теркәү. 3-4, 4-5 өндән торған һүз моделен төзөү. Һузынқыларзы калын [a], [o], [y], [ы]; нәзек [ә], [ө], [ү], [и], [э] өндәргә бүлеү. Һүззе ижектәргә бүлеү ысулын аңлау «Һүз басымы» төшөнсәһен аңлау Башкорт һүзәндәге басымдың башлыса һуңғы ижеккә (һузынқы өнгә) төшөүен аңлау. Халык ижадының бәләкәй жанрлары менән кызыкһыныу (һамактар, һанашмактар һәм башкалар) һәм уның йөкмәткеһе буйынса уйын-импровизацияла катнашыу. «Бесәйкәй, кайза юл тоттоң?» һанашмағын инценировкалау. «ата-бабалар һөнәренә өйрән!», «Акландағы бал корттары» һүрәттәре буйынса эш.</p>
<p>Графика. Фонетика. Лексика. Телмәр үстөрөү.</p>	<p>Хәрәф. Өн. Алфавит. Өндөң график сағылышы. Һүззең өн модели. Өйрәнелгән хәрәфтәрзе һүззең график моделендәге шакмакка куйыу: Әә-Аа, Өө-Оо. Һүззәрзе һузынқы өнгә игтибар йүнәлтөп укыу.. Телмәр үстөрөү. «Олатайға бүләк», «Әтәс - ихатабыз хужаһы», «Олатайым янында умарталыктағы мажаралар» һүрәттәре. Халык кәсөптәрен, йолаларынн өйрәнөү</p> <p>Үү-У хәрәфтәре. Дәрестәрендә хәрәфтәр менән язылған Рус теле грамотаһына грамотаһына өйрәтөү дәрестәрендә өйрәнгән Эә (е), ы, Ии хәрәфтәрен нығытыу. Һүззең график өн моделен төзөү. Уны һүззең хәрәф язмаһына үзгәртөү. Һүззәрзе һузынқы өнгә игтибар итөп укыу. Хәрәфтәрзе языу. Телмәр үстөрөү. «Себештәрөм, минөң себештәрөм», «Урманды һаклағыз!», «Умартасы нимә белергә</p>	<p>Алфавитты, ундағы хәрәф атамаларын өйрәнөү, алфавит функцияһын төшөнөү. (Әә-Аа, Өө-Оо) хәрәфтәрен өйрәнөү. Һүззең өн модели. Өн һәм хәрәф айырмаһы. Өндө хәрәф менән билдәләү. Өйрәнелгән хәрәфкә һүззәр һайлау. «Әлифба» дәрөслөгө менән эшләү. Әә-Аа, Өө-Оо хәрәфтәрен һүззең график модели шакмактарына куйыу һәм укыу. Игтибарзы һузынқы өнгә йүнәлтөп, ижектәр, һүззәр (график схемаға таянып) укыу. Дәрөслөктөгө «Йорт һәм кырағай хайуандар», «Балһөйәр мажаралары» һүрәттәре буйынса эш. Халык кәсөптәрен, тйолаларын өйрәнөү. Кешеләрзең хөзмөт казаныштарына һаксыл, хөрмөт менән карарға өйрәнөү.</p> <p>Алфавиттың Үү - Уу хәрөфөн өйрәнөү. Эә (е), Ии, Ыы хәрәфтәрен кабатлау. Һүрәттәр буйынса эш: «Әтәстәр», «Урманды һакла!», «Үсқәс умартасы булырмын»..</p>

	<p>тейеш?»хүрәттәре.</p> <p>Мм, Нн, Рр, Лл хәрәфтәре. Әә– Аа, Өө– Оо, Үү– Уу, Эә– Ыы– Ии хәрәфтәрен нығытыу.Һузынкы һәм тартынкы хәрәфтәрҙең таблицаһы. Телмәр үстәреү. «инәң һеңлем», «Мәскәү – Рәсәйҙең баш калаһы », «Минәң курайым» хүрәттәре.</p>	<p>Алфавиттың Мм, Нн, Рр, Лл хәрәфтәрен өйрәнәү. .Хәрәф элементтарының һызмаһын сағыштырыу, уларҙың окшашлыктарын һәм айырмалыктарын асыҡлау. Хәрәфтәң график образын үзләштерәү буйынса эш. Яңы хәрәф менән һүзәр укыу. Һузынкылар, тартынкылар таблицаһын өйрәнәү.. «Минәң һеңлем», «Мәскәү - Рәсәйҙең баш калаһы», «Музыка коралдары» иллюстрациялары буйынса эш. Халык музыка коралдарына кызыкһыныу тәрбиәләү.</p>
	<p>Йй хәрәфе. Яя, Ее, Ёё, Юю хәрәфтәре.), [йә], [йө], [йо], [йү], [йы], шулай ук [әй], [өй], [ой], [үй], [ый] ижектәре (дифтонгылар) булған һүзәрҙе укыу һәм языу. Һүзәң график өн моделен төзөү. Уны һүзәң хәрәфле язмаһына үзгәртеү. Телмәр үстәреү. «Май айы», «Йәйҙе һағындылар», «Башкорт аты» хүрәттәре.</p>	<p>Алфавиттың Йй, Яя, Ее, Ёё, Юю хәрәфтәрен өйрәнәү, [йә], [йө], [йо], [йү], [йы], шулай ук [әй], [өй], [ой], [үй], [ый] ижектәре (дифтонгылар) булған һүзәрҙе укыу һәм языу. Ике өндө белдергән я, е, ё, ю хәрәф/өндәре үзенсәлектәрен өйрәнәү өсөн телмәр ситуациялары булдырыу. Орфографик хата булырлык осрактарҙы күзаллау һәм искәртеү Һүзәң график өн моделен төзөү һәм уны һүзәң хәрәфле язмаһына үзгәртеү. «Май айы», «Йәмле йәй», «Йәйләүзә» хүрәттәре буйынса эш. Укыу эшмәкәрлегендә үзаллылыҡты, үз кылыктарың өсөн шәхси яуаплылыҡты үстәреү</p>
	<p>Ғғ–Кк хәрәфтәре. Уларҙың специфик үзенсәлектәре. Рус теле грамотаһына өйрәтеү дәрестәрендә танышкан Гг–Кк хәрәфтәрен кабатлау.. Телмәр үстәреү. «Һорау-яуаптар» уйыны. «Беззә кунактар», «Гөлгөлдәк», «Минәң көсөгөм - Пушок» хүрәттәре</p>	<p>Башкорт алфавитының үзенсәлекле Ғғ – Кк хәрәфтәрен өйрәнәү. Гг-Кк хәрәфтәрен кабатлау. Күзәтеү, сағыштырыу, өйрәнгән өндәрҙе (хәрәф) анализлау нигезендә укыу диалогы. Г, к, ғ, к хәрәфтәренә һүзәр уйлап табыу (төркөмдәр араһында «Кемдә һүзәр күберәк?» уйын-ярышы). Яңы хәрәфтәр менән һүзәр, һөйләмдәр, текстарҙы укыу. Телмәр үстәреүгә йүнәлтелгән «Һорау-яуаптар» уйыны: укыусы «Ни өсөн?» һорауы менән башланған һөйләм әйтә, башкалар иһә, үз яуабын «сөнки» һүзен файзаланып яуап бирә. Һорауға яуапты тулы һәм, кайһы сакта, бер һүз менән дә бирергә мөмкин. Бирелгән темаға һәм «Кунак килә», «Гөргөлдәк», «Көсөгөм» хүрәттәре буйынса текст (хикәйә) төзөү. Хәрәкәт уйындары хақында һөйләшеү. Уйын кағизәләрен тикшереү.</p>
	<p>Зз, с. хәрәфтәрен өйрәнәү. Рус теле грамматикаһына</p>	<p>Алфавиттың Зз-зз, Сс-с хәрәфтәрен өйрәнәү. Уларҙың специфик</p>

	<p>өйрәтеү дәрестәрендә өйрәнелгән Зз, Сс хәрәфтәрен кабатлау. Һөйләмдәрзе укыу техникаһы.. Телмәр үстәреү. Әкиәт йөкмәткәһенә төшөнөү. «Ике кәзә», «Комһоз эт» әкиәттәре иллюстрацияһы.</p>	<p>үзенсәлектәре. Яңы хәрәфтәрҙең график образын үзләштерәү буйынса эш. Зз, Сс хәрәфтәрен кабатлау. Яңы хәрәфтәр менән һүзәрҙе, һөйләмдәрҙе ижекләп талғын укыу. Өйрәнелгән хәрәфтәр менән ижектәрҙән үз аллы . Һүзәр, һүзбәйләнештәр төзөү. Аралашыу ситуацияһына тап килерлек тел сараларын үз аллы һайлау эше. «Ике кәзә», «Комһоз эт» әкиәттәре иллюстрациялары буйынса эш. Әкиәттең йөкмәткәһе буйынса эш: әкиәт, геройҙар, асылын билдәләү. Тормош тәжрибәһенә таянып фекер алышыу, һорауҙар бирә һәм яуапты баһалай белеү. Һүзлек запасын байытыу. Диалогик, монологик телмәр үстәреү..</p>
	<p>Дд-Тт хәрәфтәре. Башкорт теленең үзенсәлекле парлы өндәре [г]–[к], [ғ]–[к], [з]–[с], [з]–[с], [д]–[т]. кағизәләре. Телмәр үстәреү. «Дуслык монументы», «Төрлө халыктарҙың бәхетле балалары», «Төлкө менән торна» иллюстрациялары.</p>	<p>Алфавиттағы Дд – Тт хәрәфтәрен өйрәнөү. Парлы үзенсәлекле өндәрҙән: [г]–[к], [ғ]–[к], [з]–[с] таблицаның өйрәнөү өсөн укыу ситуацияларын булдырыу: Яңы хәрәфтәр менән һүзәрҙе укыу һәм языу. Һүзәрҙе өндәрҙең сиратлашыуын күзәтөү: кунак– кунағы, көрөк – көрөгә һ.б. Яңы һүрәтләнгән орактарҙы Мактау һәм йыуатыу өсөн һүрәтләнгән ситуацияларҙан сығып этикет формулалары һайлау буйынса ижади эш башкарыу. Нығынған һүзбәйләнештәрҙең (дәрәслек материалы) мәғәнәһен төшөнөү, яғшы һүзәң мөһимлегә, көсө тураһында диалог. «Дуслык монументы», «Без – бәхетле балалар», «Төлкө менән торна» һүрәттәре буйынса телмәр үстәреү буйынса эш.</p>
	<p>Һһ–Хх хәрәфтәре. Текст күсереп языу. Өйрәтөүсе диктант. Һөйләмдәрҙе талғын итеп дөрөс укыу. Һөйләмдәрҙе тасуири укыу (хәбәр итеү, һорау, өндәү - терминдарһыз). Телмәр үстәреү. «Һабантуй» иллюстрацияһы, В. А. Осееваның «Нимә еңелерәк?» әкиәте.</p>	<p>Алфавиттағы Һһ–Хх хәрәфтәрен өйрәнөү. Һһ хәрәфенең специфик үзенсәлектәре. Укытыусының, класташтарҙың укыуын тыңлау. Тулыһынса (дөрөс) укыу. Ижектер йәки һүзәрҙе дөрөс итеп талғын укыу. «Әлифба» дәрәслеге менән эш. Һөйләмдәрҙе тасуири укырға әйрәнөү (хәбәр итеү, һорау, өндәү). «Һабантуй» иллюстрацияһы, В.А.Осееваның «Нимә еңелерәк?» әкиәте буйынса телмәр үстәреү. Халык йолаларына, ғөрөф-ғәзәттәренә һ.б. кызыкһыныу һәм ихтирам тәрбиәләү..</p>
	<p>Алфавиттың Дд-Тт, Бб-Пп, ВВ-Фф хәрәфтәрен өйрәнөү. Өйрәнелгән хәрәфтәрҙе нығытыу. Бер</p>	<p>Алфавиттың Бб-Пп, ВВ-Фф хәрәфтәрен өйрәнөү. Өйрәнелгән хәрәфтәрҙе нығытыу (Дд-Тт). Күзәтөү, сағыштырыу һәм анализ: бер хәрәфтә икенсе хәрәфтә</p>

	<p>хәрефте икенсе хәреф менән алмаштырыу: һүз мәгәнәһен үзгәртеү.Өйрәтеүсе диктант. Телмәр үстөрөү. «Әсәймә (атайға) ярзам итәм», «Безең ихатала», «Өфө - Башкортостандың баш калаһы» иллюстрациялары</p>	<p>менән алмаштырыу һәм уның мәгәнәһен үзгәртеү (бай-һай, фил-һил). Һүзәрзе һузынқы өнгә иғтибар йүнәлтеп укыу. Тексты «дөрөс», «аңлы» укыу критерийзари буйынса баһалау. «Әсәймә (атайға) ярзам итәм», «Себештәр», «Өфө - Башкортостандың баш калаһы» һүрәттәре буйынса эш. Диалогик телмәрзе үстөрөү.</p>
	<p>Шш–Жж, Чч–Щщ, Хх, Цц хәрефтәре. Башкорт һүзәрәндә калын айырыу билдәһе (ь), нәзек айырыу (ы) билдәһе.Башкорт һәм рус телдәрәндә языуза калын (ь) һәм нәзек (ы) айырыу билдәләрен кулланыу үзенсәлектәре(танышыу максатында).. Ш, ж, ч, щ, ц хәрефтәре менән үзләштерелгән һүзәр..Дөрөс итеп,аңлап,йүгерек укыу. Телмәр үстөрөү. «Мин тәбиғәттә яратам». С. Михалковтың «Ишәк һәм и кондоз» әкиәте.</p>	<p>Алфавиттағы Шш–Жж, Чч–Щщ, Хх, Цц һәм калын айырыу (ь), нәзек айырыу (ы) билдәләрен өйрәнөү.Хәрефтәрзең график сағылышын күзәтеү. Хәреф элементтары язылышындағы окшашлык һәм айырмалыктарзы сағыштырыу. ..Рус телендәге [ш], [ж] (һәр вакыт калын) һәм [щ],[ч] (һәр вакыт нәзек) өндәрән күзәтеү. Һөйләү телмәрәндә рус һәм башка телдәрзән ингән (гараж, щи, жираф, чабан һ.б.) һүзәрзе кулланыу. Башкорт һәм рус телдәрәндә языуза калын (ь) һәм нәзек (ы) айырыу билдәләрен кулланыу үзенсәлектәре н төшөнөү. Дөрөс итеп,аңлап,йүгерек укырға өйрәнөү буйынса эш..Алфавиттың өйрәнгән хәрефтәрен нығытыу.Тексты талғын укыу буйынса осталык һәм күнекмәләрзе үстөрөү.Текстағы һөйләмдәрзе укығанда тауышты.интонацияны дөрөс һайлау.Тәбиғәт күренештәрен күзәтеү һәм «Мин тәбиғәттә яратам» һүрәте буйынса текст төзөү. С. Михалковтың «Ишәк һәм и кондоз» әкиәтен анализлау (тема,геройзар,асылы,йәғни,төп фекер) буйынса эш.Эргә - тирәндәге кешеләргә якшы мөнәсәбәт булдырыу. Якындарыңа һөйөү,йорт хайуандарына иғтибарлы караш тәрбиәләү.</p>
	<p>Алфавит. Әлифба байрамы.</p>	<p>Алфавит буйынса эш. Алфавитта хәрефтәрзең бирелеү тәртибен төшөнөү. Алфавитты практикала кулланыу. Алфавиттың төрлө хәрефтәре менән һүзәр һайлау.. «Хуш, Әлифба!» байрамын ойоштороу. «Хәрефле аклан» күргәзмәһен әзерләү. Байрамға иң якшы ижади эштәр һайлап алыу.</p>

1-се класс - 17 сәғ.

Бүлек	Программа йөкмәткәһе	Укыусылар эшмәкәрлеге
-------	----------------------	-----------------------

<p>«Мин укый беләм!» (1 сәғ.)</p>	<p>Д. Талхина. «Китап» шиғыры. М. Дилмөхәмәтов. «Белгем килә!». Н. Грахов. «Ни өсөн?». Ш. Бабич. «Эй, китап!» Художестволы әсәр. Жанр. Шигри әсәр. Уның темаһы һәм исеме. Төп фекер. Шиғыр юлдары. Дүртенселәр</p>	<p>Укытыусы башкарыуында әсәрзе тыңлау. Тексты ижекләп укыу. Үз аллы укыу. Текстың йөкмәткеһен аңлау. Текст азағында бирелгән һораузар (эштәр) менән танышыу. Һораузы эзмә-эзлекле үтәү. Тексты сылбыр буйынса укыу, һайлап укыу. Парлап эшләү. Тексты (дүртле) укыу парта буйынса күршегә. Текст һүзәрән укыузың дөрөслөгөн контролдә тотоу. Укыузы баһаларға маташыу («рәхмәт», «укыуымды тыңлау миңең өсөн зур кыуаныс булды», «якшы укыным, рәхмәт» һәм башкалар). Төркөмдәрзә эшләү: шиғырзың төп фекерен айырыу</p>
<p>«Әкиәт укырға яратам» (4 сәғ.)</p>	<p>«Шалкан» рус халык әкиәте (К. Иванов тәржемәһе). Ж.Кейекбаев. «Айыу ниңә койроқһоз» әкиәте. «Башак» украин халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Л. Толстой. «Тейен менән бүре» әкиәте (Ш.Насиров тәржемәһе). Әкиәт әзәби жанр буларак кабул ителә. Уның темаһы (исеме). Халык әкиәте төрөн билдәләү (хайуандар, көнкүреш, тылсымлы) Әсәр геройзары (ыңғай, кире). Уларзың кылыктарын баһалау. Әкиәттең төп фекаре</p>	<p>Әкиәтте ишетеүгә кабул итеү. «Әкиәт» төшөнсәһе өстөндә эш. Ошо әзәби жанрзың үзенсәлектәрән асыу буйынса мини-тикшеренеү. Укытыу диалогында катнашыу. «Һез нимә тыңланьғыз? Хикәйәме? Ни өсөн? Һин кайзан белдең? Хикәйә һәм әкиәт айырыламы? Нимә?». Һүзлек эше. Йырзарзы кабаттан тыңлау йәки әкиәтте үзаллы укыу. Укыу 2-3 тәкдимде кысқырып укыу. Төшөнсәләрзе үзләштереү: «исеме» (тема) әкиәттәр, геройзар (ыңғай, кире) әкиәттәр. Әкиәттең төп өлөштәре: башы (йәшәгәйнеләр...), әкиәттең төп өлөшө, әкиәттең азағы, йәғни әкиәттең һуңғы өлөшө («Мин унда булдым, һыра эстем», «Бына әкиәттәрзең ахыры, ә кем тыңланы - афарин» һ.б.). Әкиәттәргә һайлап алыу һәм анализлау</p>
<p>«Атай - ғаилә башлығы» (3 сәғ.)</p>	<p>Ф. Сынбулатова. «Атай - ғаилә башлығы» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Атай менән һөйләшеү» хикәйәһе. Л. Толстой. «Атай менән улдар» хикәйәһе (Ш.Насиров тәржемәһе). Башкорт халык әкиәте «Кем</p>	<p>«Ғаиләлә кем хужа?» тигән тема буйынса фекер йөрөтөү. Текст йөкмәткеһен һүрәтләү һәм хикәйәһең төп һүзәрә буйынса күзаллау. Укытыусы укыуын тыңлау. Тексты үз аллы укыу. Укылған тексты аңлау. Художестволы әсәрзе ишетеүгә кабул</p>

	<p>бай?».</p> <p>Хикэйә эзәби жанр буларак бирелә.</p> <p>Текстың йөкмәткеһе.</p> <p>Хикэйәнең мәғәнәле өлөштәре.</p> <p>Яңы донъя тәржемәһе.</p> <p>Автовокзалдың төп фекере.</p> <p>Әкиәттән исеме.</p> <p>Әсәр йөкмәткенең төп фекерен асқан төп һүзәр.</p> <p>Әсәрҙең иллюстрациялары.</p> <p>Геройзар, уларҙың кылыктары.</p> <p>Әсәрҙең тәрбиәүи әһәмиәте.</p> <p>Атай - ғаилә башлығы, туйындырыуы.</p> <p>Ғаилә киммәттәренә хөрмәт тәрбиәләү</p>	<p>итеү.</p> <p>Һораузарға яуаптар.</p> <p>Әкрәнләп ижекләп укыуҙан тулы һүзәр менән укыуға күсәү.</p> <p>Тынлык билдәләрен айырып укығанда тексты укыу.</p> <p>Укыған теманы, текстың төп фекерен аңлау һәм текстың төп фекерен айырып күрһәтәү (укытыуы ярҙамында).</p> <p>Геройзарҙың кылыктары, вакиғалар, вакиғалар, геройзар өсөн социаль әһәмиәтле хәлдәр тураһында укытыу диалогында катнашыу. Геройзарҙы хөрмәтләүсә (укытыуы ярҙамында).</p> <p>Укылған текстың төп фекерен билдәләү</p>
<p>«Әсәйзәр һәм кескәйзәр» (5 сәғ.)</p>	<p>Л. Толстой. «Иң матуры» (Ш.Насиров тәржемәһе) хикәйәһе.</p> <p>Н. Иҫәнбәт. «Иң матур һүз» шиғыры.</p> <p>Татар халыҡ әкиәте «Өс кыз».</p> <p>Ф. Ғөбәйзуллина. «Минен әсәйем кем?»</p> <p>В. Осеева. «Улдар» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез).</p> <p>Е. Пермьяк. «Ете кат үлсә, бер кат киҫ» әкиәте (М. Игебаева тәржемәһе).</p> <p>Әсәр башының мәғәнәһе.</p> <p>Һөйләмдәр, текст мәғәнәһе һалынған текст фрагменты.</p> <p>Әсәр геройзари</p>	<p>Кысқырып укыу.</p> <p>Бүлек һәм әсәр атаманының мәғәнәһен аңлатыу.</p> <p>Тексты тыңлау һәм уның йөкмәткене аңлау.</p> <p>Укыған теманы билдәләү, әсәр геройзарины һүрәтләү.</p> <p>Текстың йөкмәткене буйынса һораузарға яуап биреү, төп фекерҙе сағылдырыу, геройзарҙың кылыктарын баһаларға маташыу.</p> <p>Геройзар һүрәтләмәһе.</p> <p>Әсәрҙең йөкмәткене буйынса фекер алышыу.</p> <p>Әсәрҙән өзөк, тәкдим менән үз фекерендә (яуап) нигезләү.</p> <p>Текста терәк һүзәрҙе айырып күрһәтәү.</p> <p>Тексты мәғәнәүи өлөштәргә бүлөү.</p> <p>Текстың бер өлөшөн укытыуы етәкс. атайзар. Дөрөҫ, аңлы рәүештә укый белеү оҫталығын үстөрөү буйынса эшмәкәрлегендә баһалау.</p> <p>Шиғырҙы яттан һөйләү - үҙеңдәң һайлауың буйынса</p>
<p>«Күңел һәм кылыктар матурлығы иленә сәйәхәт» (3 сәғ.)</p>	<p>Н. Игеҙйәнова. «Бәхәс» хикәйәһе.</p> <p>Р. Ниғмәтуллин. «Тәрбиәһез өйрәк бәпкәһе» әкиәте.</p> <p>Б. Байым. «Аҡ тағамлы кыз» хикәйәһе.</p> <p>Тыуған яҡ тәбиғәтенең матурлығын, тирә-яҡ мөхит күренештәрен тасуирлауы, шулай ук кешелек</p>	<p>Укыу, аңлы рәүештә йүгерек укыу.</p> <p>Әсәр йөкмәткене менән кызыкһыныу.</p> <p>Китап укыуға кызыкһыныуҙы үстөрөү.</p> <p>Әсәр сюжетының тәржемәһе, геройзарҙың кылыктары һүрәтләнә.</p> <p>Әсәрҙегә һүрәттәрҙе карау, анализлау, сюжеттың тейешле текст фрагменты менән нисбәте. Рәсем буйынса хикәйәләү өсөн текстың терәк һүзәрҙән айырып күрһәтәү (укытыуы)</p>

	<p>мөнәсәбәттәренәң, кылыктарының матурлығын һүрәтләүсә хикәйәләр. Кешенәң тышкы һәм эске матурлығы. Акылы, кылығы һәм тышкы матур төрө - кешенәң эске һәм тышкы матурлығы индикаторлары. Тема һәм текстның төп фекере. Әсәрҙең авторы һәм геройы. Авторҙың геройға мөнәсәбәте. Укыусының геройға мөнәсәбәте</p>	<p>һораулары ярзамында). Әсәрҙең нимәгә өйрәткәне тураһында үз фекереңдә белдерәү, әсәр геройына карата үз мөнәсәбәтеңдә белдерәү, авторҙың геройға мөнәсәбәтен билдәләү (укытыусы ярзамында)</p>
Резерв - 1 сәғ.		

2-се класс - 34 сәғ.

Бүлек	Программа йөкмәткеһе	Укыусылар эшмәкәрлеге
<p>«Укы, уйлан, уйлан!» (2 сәғ.)</p>	<p>Ф. Туғызбаева. «Мин - укыусы» шиғыры. М. Ғәли. «Укы, эшлә, акыллы йый». З. Күскилдина «Канатһыз турғай» Әсәр. Шиғри әсәрҙең исеме. Шиғри әсәрҙең (рифма, ритм) үзенсәлектәре. Әкиәт, уның сюжет һызаттары. Әкиәт уйы. Китап - белем, мәғлүмәт алыу сығанағы</p>	<p>Тексты тыңлау: укытыусы йәки әзерлекле укыусы укыған шиғырҙы ишетергә кабул итеү. Әсәрҙең йөкмәткеһен аңлау, һорауларға яуап биреү. Укыу: әсәрҙең өзөктө кысҡырып укыу (тасманы аңларға мөмкинлек биргән индивидуаль укыу темпына ярашлы укыу тизлеген). Шиғырҙарҙан өзөктәрҙе тасуири укыу (төркөмдә эшләү). Эстән укыу: әсәрҙең өзөктәр укыу, йөкмәтке буйынса һорауларға яуап биреү. Яттан укыу. Текска һәм өстәмә мәғлүмәт сығанаҡтарына таянып бирелгән таныш булмаған һүзҙәрҙең һәм һүзбәйләнештәрҙең мәғәнәһен аңлау. Ҡысҡартылған сәнғәт әсәренәң төп идеяларын билдәләү, сағыштырыу</p>
<p>«Халыҡ ижады ынйылары» (2 сәғ.)</p>	<p>бишек йырҙары. Б. Искужин. «Әшкәк-бәшкәк» халыҡ уйыны. «Аҡ тирәк, күк тирәк»</p>	<p>Фольклор төркөмдәре башкарыуында бишек йырҙарын һәм такмактары тыңлау. Тыңланған йырҙарҙың (такмактар, бишек йырҙары) төрөн билдәләү</p>

	<p>халык уйыны. Бармак уйындары. Каса япраксалары. Фольклорзың бәләкәй жанрлары: бишек йырлары, такмактар, халык уйындары. Бәләкәй фольклор жанрындағы әсәрзәрзең уйы. Әсәрзең сюжет йөкмәткеһе. Халык ижадының тәғәйенләнеш һәм уның тәрбиәүи әһәмиәте</p>	<p>Төрлө мәғлүмәт сығанактары менән эшләү: һүзлектәр, дидактик материал, «Такмак нимә ул? Ниндәй такмактарзы беләһегез?». Такмактарзың һәм бишек йырларының художество үзенсәлектәрен асыклау. Үз аллы укыу. Укыу. Төркөмдәрзә эшләү: бирелгән рифмалар буйынса такмактар ижад итеү. Такмактарзың нимәгә өйрәтеүзәре тураһында фекерзәрен әйттеләр. Башкорт халкының фольклор әсәрзәренең (тема, төп фекер, геройзар) төп мәғәнәһен һәм тәғәйенләнешен аңлау. Хәрәкәтле уйындарза һәм бармаклы уйындарза катнашыу. Уйын кағизәләрен үтәү. Хәрәкәтле уйындар вақытындағы хәлдә баһалау һәм тейешле положение кабул итеү</p>
<p>«Әкиәт укырға яратам!» (5 сәғ.)</p>	<p>Башкорт халык әкиәте «Төлкө менән этәс». Дағстандың «Батыр малай» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). М. Пришвин. «Ак муйынак» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). С. Михалков. «Һезөшөм килә» хикәйәһе (Ш. Биккол тәржемәһе). «Төлкө менән кзә тәкәһе» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Темаһы һәм әкиәт геройлары. Текстың мәғәнәлә өлөштәре. Һәр бүлектәң башы, төп өлөшө, азағы, үзенсәлектәре. Мәғәнәүи өлөштәрзәң микротемалары. Вакиға урыны, вақыты, тирә-як мөхит</p>	<p>Әкиәттәрзәң йөкмәткеһе буйынса картиналар өстөндә эш. Һүрәттәр буйынса әкиәттең йөкмәткеһен һәм геройзарын күзаллау. Әкиәттәрзә яззырыуза тыңлау. Әкиәтте ишетегүгә кабул итеү. Үз аллы укыу. Бында кысқырып, ролдәр буйынса укыу. Һораузарзы тыңлау һәм бирелгән һораузың мәғәнәһен аңлау, бирелгән һораузарға яуаптарзы дөрөс тултырыу. Әзәбиәттең иң ябай төшөнсәләренең мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңлау: хикәйә, әкиәт. Әсәрзәң ыңғай һәм кире геройзарын таныу һәм уларзың кылыктары характеристикаһы. Төркөмдәрзә эшләү: картиналар планын төзөү, нисбәт Геройзарзы әкиәттәргә. Әкиәтте сәхнәләштерегүзә катнашыу. Әкиәт, уның геройлары тураһында үз фекереңдә әйтеү</p>
<p>«Яраткан шиғырзарым»</p>	<p>Ф. Туғызбаева. «Әсәйем кулдары» шиғыры.</p>	<p>Мәкәлдәрзәң мәғәнәһе өстөндә эш. Әсәрзәң темаһын мәкәлдәр аша</p>

(5 сәғ.)	<p>А. Игебаев, «Өйрәнгән ул әзергә» һәм «Тыуған як» шиғырларын урыс теленә тәржемә иткән. Д. Талхина. «Йәй» шиғыры. Ф. Туғызбаева. «Балыксы Айтуған бабай» хикәйәһе. «Бесәйзең өйө яна» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Һайысқан бутка бишәргән» емеше.</p> <p>Шиғри әсәрҙең (рифма, ритм) үзенсәлектәрен кабатлау. Геройҙың портретын, кылыктарын, авторҙың геройға мөнәсәбәтен һәм укыусының геройға мөнәсәбәтен сағылдырған һүҙҙәр, һүзбәйләнештәр</p>	<p>күзаллау. Шиғырҙар тыңлау һәм текстарҙы кабул итеү. Шиғыр (әкиәттәр, хикәйә) жанр үзенсәлектәрен билдәләү. Укыу. Эстән укыу. Укытыу диалогында катнашыу. Тексты үз аллы укыу. Әкиәттән мәғәнә өлөштәрен билдәләү (башланғыс, төп өлөшө, аҙағы). Укытыусы етәкс. милли-үзенсәлекле сағыштырыуларҙы, кәүзәләндереүҙәрҙе айырып күрһәтеү. Сылбыр буйынса берәр һөйләм менән укыу. Укыған тексты аңлау Бизәләше буйынса һорауларға яуаптар, геройҙарҙың кылыктарын анализлау. Текстың төп фекерен асыҡлау. Әсәй алдында бурыс, хәстәрлек тойғоһон тәрбиәләү</p>
Проект эше (1 сәғ.)	«Башкорт халык ижады ыңйылары»	<p>Берлектәге эшмәкәрлектән максаттарын һәм бурыстарын билдәләү. Һөҙөмтәләр алыу өсөн укыу бурыстарын хәл итеү буйынса эштәрҙе планлаштырыу (укытыусы етәкселегендә). Тәкдим ителгән мәғлүмәт сығанағында күрһәтелгән алгоритмға ярашлы эзләү. Бәләкәй төркөмдәрҙә эшләү, командала эшләү. Эштең үз өлөшөн яуаплы үтәү. Туған телдә диалог алып бара, әңгәмәсене тыңлай һәм ишетә, башкаса фекерҙе аңлай белеү. Үз укыу ғәмәлдәрен контролдә тоту һәм үҙеңдә контролдә тоту</p>
«Тәбиғәт - безҙең матурлығыбыз һәм байлығыбыз» (2 сәғ.)	<p>А. Йәғәфәрова. «Сәнскеле күлдәк» әкиәте. Н. Игеҙйәнова. «Тирәк» хикәйәһе. Төп һүҙҙәр буйынса геройҙарҙы асыҡлау. Әзәби әкиәттәр. Әкиәт төрөн һәм темаһын билдәләү</p>	<p>Әкиәттәге тикшерерү: «Япрактың сәнскеле булығы мөмкинме?», «Кемдә?». Әкиәт геройҙарын асыҡлау. Укытыусы укыуын тыңлау. Укыу диалогы: ни өсөн әкиәт (хикәйә)? Укыу эстән. Был максатка өлгәшер өсөн, һез нимә эшләй алаһығыҙ? Текстың төп фекерен асыҡлау. Әкиәттән мәғәнә өлөштәрен таныу. Ижади эште парлап башкарыу: дус өсөн әкиәт буйынса һораулар төзөү,</p>

		яуаптар. Тәбиғәткә һаксыл караш тәрбиәләү
«Матур эш итеүсе матур» (6 сәғ.)	Ф. Иҫәнғолов. «Флүрәнәң ғәйебе нимәлә?». С. Якупов. «Кем мактансың?» А. Йәғәфәрова. «Дуслык менән шаярмайзар» хикәйәһе. Ф. Иҫәнғолов. «Һыззар менән уйнарға яраймы?» Улар безгә «кыззар менән уйнарға мөмкинме?» тигән һораузар өҫтөндә фекер йөрөтөргә тәқдим итте. А. Толстой. «Кандала». Ф. Иҫәнғолов. «Ғәбиттең сере нимәлә?». Ж.Кейекбаев. «Оморзак бабай» хикәйәһе. Текстың сюжетлы төзөлөшө. Сюжеттың үсешө (ғәмәлдәрҙең башланыуы, төп әһәмиәтле эштәрҙе башкарыу, вакиғаларҙың тамамланыуы; вакиғаларҙың вақыты һәм урыны). Төп һүззәр төп эстәлеген сағылдыра. Тексты кайтанан һөйләү планы. Һөйләшеү кысқартылған. Ролдәр буйынса укыу өсөн фрагмент. Ролдәр буйынса укыу өсөн тасуирлау саралары (темп, интонация). Әсәрҙең тәрбиәүи һәм үстәрәүсә әһәмиәте	Укытыусы укыуын тыңлау. Әсәрҙәрә (Ф.Иҫәнғолов, А. Толстой, Ж.Кейекбаев) авторзарына кызыкһыныу белдерәү. Интернет селтәрәндә укытыусының һораузары буйынса әсәр авторзары һакында мәғлүмәт эзләү. Үз - үзәндән укыу, абзацтар буйынса тасуири укыу. Укылған әзәби әсәрҙәргә анализ: теманы, төп фекерҙе, эш-хәрәкәттәрҙең эзмә-эзләлеген, һудожестволы тасуирлау сараларын билдәләү. Әсәрҙәр буйынса тиҫтерҙәрә менән бәхәстәрҙә катнашыу, үз карашын белдерәү. Әсәрҙәрҙе планға ярашлы тәржемә итеү. Әсәрҙәрҙең кысқаса хикәйәһе. Коллектив эш: авторлык позицияһын аңлатыу. Парлы эш: геройзарҙы сағыштырыу, уларҙың кылыктарын анализлау. Укығандарҙы әхлаки яктан тәрбиәләү, геройзарҙың кылыктарын әхлаки нормалар менән сағыштырыу. Сәләмәт йәшәү рәүешенәң файҙаһын аңлау. Геройзарҙың кайғыһын уртаклашыу, уларҙың тойғандарын тойоу, әсәр геройзарына ярзам итеү
«Тыуған йортом, ерем - күңел яктыһы» (4 сәғ.)	Ғ.Ғәлиева. «Мин йәшәйем Уралда» шиғыры. Р. Янбулатова. «Баш кала шундай матур» шиғырын. З. Күскилдина. «Өй туйы» хикәйәһе. А. Вәхитова. «Алмағастар ултыртабыз» хикәйәһе. В. Исхаков. «Үгәй инә үләнә», «Бәпембә»	Укытыусы башкарыуында әсәрҙәр тыңлау. Әсәрҙәрҙе ишетеүгә кабул итеү. Әсәрҙәр теманы билдәләү. Башкортостан Республикаһының баш калаһы тураһында презентация, слайдтарҙы анализлау. Эстән укыу. Шиғырзарҙы кысқырып укыу. Телдең тасуирлау сараһын билдәләү: тасуирлау.

	<p>шиғырлары. Синявский П. «Йәшел аптека» шиғыры (тәржемәсеге билдәһез). Сюжеттың айырмалығы һәм окшашлығы, әсәрзәрзең тематикаһы. Әсәрзәрзең икенсе дәрәжәләге персонаждары. Геройзың портреты. Геройзарзың карарзары кабул ителде. Авторзың, укыусының һәм укытыусының әсәр геройына мөнәсәбәте. Әсәрзәрзең тасуирлау теле: тасуирлама. Милли үзенсәлекле һүрәтләүзәр</p>	<p>Әсәрзәрзең йөкмәткәһенә анализлау. Яуапты тест тәкдиме менән нигезләү. Текска йәки шәхси тәжрибәгә таянып, үз фекерендә белдереү. Укытыусы тәкдим иткән художестволы-лингвистик мини-тикшеренеү планы буйынса узғарыу</p>
<p>«Байлык, муллык, именлек - ныкышмалы хезмәт емеше» (4 сәғ.)</p>	<p>Н. Игезйәнова. «Янғын» хикәйәһе. Р. Ниғмәтуллин. «Рәхмәттәр биргән рәхәт» шиғыры. Г. Якупова. «Ярғанат» хикәйәһе. Г. Ситдикова. «Сер» хикәйәһе. Әсәрзәрзең мәғәнәүи өлөштәрнен сәбәп-тикшереү бәйләнеше. Һәр мәғәнә өлөшөнөн терәк, төп һүззәрә һәм һүрәттәрә. Һәр мәғәнә өлөшөнөн темаһы. Текстың кыскаса йөкмәтке планы. Текстың кыскаса йөкмәткеһе. Языусылар кешенен тормонда (уңышында) хезмәттең әһәмиәте тураһында</p>	<p>Укытыусы башкарыуында әсәрзәрзең тыңлау. Мәкәлдәрзәрзең әсәр йөкмәткәһенә нисбәте. Үз аллы укыу. Бер һөйләмдән кысқырып укыу. Әсәр геройзарын автор һүззәрә менән танып белеү, ыңғай һәм кире геройзарзы асыклау. Әсәр буйынса диалог ойоштороу өсөн телмәр шарттарын тыузырыу, әңгәмәсене тыңлай һәм диалог алып бара белеү осталығын үстереү, үз фекерендә дәлилләү. Кешеләр тормонда хезмәттең әһәмиәтен билдәләү. Коллектив эш: әсәрзәрзең планын төзөү. Эш һөйөүсэнлек тәрбиәләү</p>
<p>Проект эше (1 сәғ.)</p>	<p>«Башкорт языусылары тыуған як тураһында»</p>	<p>Берлектәге эшмәкәрлектен максаттарын һәм бурыстарын билдәләү. Һөзөмтәләр алыу өсөн укыу бурыстарын хәл итеү буйынса эштәрзең планлаштырыу (укытыусы етәкселегендә). Тәкдим ителгән мәғлүмәт сығанағында күренеп торған алгоритмға ярашлы</p>

		булыу. Бөлөкөй төркөмдөрзө эшлөү, командала эшлөү. Эштең үз өлөшөн яуаплы үтөү. Туған телдө диалог алып бара, әңгәмәсене тыңлай һәм ишетә, башкаса фекерзе аңлай белеү. Үз укыу гәмәлдәрен контролдә тотоу һәм үзеңде контролдә тотоу
Резерв - 2 сәғ.		

3-сө класс - 34 сәғәт.

Бүлек	Программа йөкмәткеһе	Укыуылар эшмәкәрлеге
«Белем көнө» (1 сәғ.)	С. Әлибаев. «Без өсөнсөгө күстек» шиғыры. М. Кәрим. «Укытыусыға» шиғыры. Шиғри әсәрзең (ритм, рифма, рифм төрзәре) үзенсәлектәрен кабатлау. Шиғырзар тематикаһы. Төп фекер (кабатлау)	Укытыусыны тыңлау һәм кабул итеү. Укылған әсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау. «Беззең класс» темаһына диалог алып барыу. Каникулдар тураһындағы кыска хикәйәләү монологик фекерзәр формаһындағы тәһсәраттарзы яктыртыу. Үз фекерен дөрөс һәм нигезле белдерәү. Туған телдә диалог алып бара белеү. Шиғырзарза художестволы тасуирлау сараларын билдәләү. Укыу эстән. Шиғырзы тасуири укыу. Укытыусы хезмәтенә ихтирам тойғоһо тәрбиәләү. Текстарза бирелгән мәғлүмәтте кабул итеүгә һәм аңлауға ылықтырыу
«Көзгө қояшы йөзә зәңгәр күктә» (5 сәғ.)	М. Кәрим. «Көз» шиғыры. Р. Бикбаев. «Көз» шиғыры. А. Игебаев. «Сентябрь» шиғыры. Ж.Кейекбаев. «Һунарсы мажаралары» хикәйәһе. Д. Талхина. «Дуһтар көз каршылай» хикәйәһе. Кинйәбулатова. «Көз еткәс» шиғыры. А. Игебаев. «Ишетәм» шиғырын. М. Ғәлиев. «Коһтарзың йыйылышы» әкиәте. Әсәр сюжетының уйы. Хикәйәләрзең сюжет һызаттары.	Укылған әсәрзең төп фекерен аңлау, әсәр темаһын билдәләү. Презентацияны карау һәм уның нигезендә диалог төзөү, диалогта цитаталар кулланыу. Телдәге художестволы тасуирлау саралары тексында билдәләү: сағыштырыу, сағылдырыу. Окшаш йәки окшаш хәлдәрзә процестарзың, вакиғаларзың үсәшеү ихтималлығын һәм уларзың эземтәләрен күзаллау. Тема буйынса өстәмә мәғлүмәт алыу өсөн белешмә сығанактарын, һанлы белем бирәү ресурстарын файзаланыу. Әсәрзе тасуири укыу. Әсәрзән өзөктәр укыу. Тәбиғәткә һаксыл караш тәрбиәләү.

	Авторлык позицияһы. Гәзит укыусының карашы. Һүрәтләү саралары: сағыштырыу, кәүзәләндерәү. Цитата	Кеше тәбиғәттең бер өлөшө булыуын аңлау
«Башкарған эштәр һүззәргә карағанда күберәк һөйләй» (4 сәғ.)	Р. Ханнанов. «Гартай теленән таба», «Кешегә сокор казнаң, үзендең төшөрһөн» хикәйәләре. К. Даян. «Өзөлгән сәскәләр» хикәйәһе. Р. Солтангәрәев. «Кем алданды?». Н. Игезйәнова. «Актырнак» хикәйәһе. Әсәрҙең идея-тематик йөкмәткеһе. Авторлык позицияһы (кабатлау). Геройзарҙың кылыктарын анализлау. күсереп ултыртыу мотлак. Балала киммәтле ориентирзар формалаштырыу	Әсәр язмаларын тыңлау. Төп фекерҙе аңлау. Әсәрҙәрҙе үз аллы укыу. Әсәрҙең идея-тематик йөкмәткеһен билдәләү. Әсәрҙәрҙе тасуири укыу. Художестволы текстар интерпретацияһы һәм анализының ябай алымдарына эйә булыу. Геройзарҙың кылығын әхлаки баһалау һәм уны нигезләү. Геройға ауыз-тел характеристикаһын бирәү, геройзарҙың кылыктарын анык баһалау. Геройзарҙың кайғы уртаклашыуы, хистойғолар белдерәү. Әңгәмәсегә ихтирамлы мөнәсәбәт күрһәтергә. Йәшәү өсөн киммәтле ориентирзар булдырыу. Әхлаки киммәттәргә ылыҡтырыу
«Рус языусыларының әсәрҙәре» (6 сәғ.)	М. Пришвин. «Балалар һәм өйрәктәр» хикәйәһе (тәржемәсеге билдәһез). Н. Некрасов. «Мазай бабай менән куяндар» хикәйәһе (Ғ. Әмри тәржемәһе). А. Пушкин. «Салтан батша хақында әкиәт» (Ю. Гәрәй тәржемәһе). В. Маяковский. «Кем булырға?» (тәржемәсеге билдәһез). «Балалар һәм өйрәктәр», «Мазай бабай менән куяндар» әсәрҙәренең дөйөм тематикаһы. Шиғыр-монолог. Геройҙың һөнәрҙәр тураһында шиғыр фекерҙәре. Әзәби әкиәт. Шиғырзарзағы әкиәт. Шиғырзарза әкиәттәр рифмаһының үзенсәлектәре	Әсәрҙе үз аллы укыу. Вакиғалар үсешен күзәтәү, әсәрҙе мәғәнәүи өлөштәргә бүлөү, план төзөү. Текста художестволы-һүрәтләү сараларын билдәләү һәм уларҙы телгә әйләндерәү. Әкиәт геройзарын билдәләү. Әкиәттәргә, геройзарҙың кылған эштәренә анализ яһағанда сәбәпсәтикшереү элементһен урынлаштырыу. Әсәрҙәрҙе тасуири, йүгерек укыу. Әсәр йөкмәткеһен план буйынса тәржемә итеү. Текстар менән эшләгәндә ебәрелгән хаталарҙы табыу һәм төзөтөү. Укығандарҙы әхлаки яктан ориентирлау, геройзарҙың кылыктары менән әхлаки нормалар нисбәте. Тәбиғәткә, бөтә йәнлектәргә һаҡсыл мөнәсәбәт тәрбиәләү. Уға зыян килтергән ғәмәлдәрҙе кабул итмәү, кайғы уртаклашыу, хөрмәт һәм игелек сағылдырыу. Әзәби әкиәттең үзенсәлектәрен айырыу. Шиғырзарзағы әкиәт менән танышыу

<p>Проект эше (1 сәғ.)</p>	<p>«Бөтә һөнәрзәр зә мөһим»</p>	<p>Укытыусы тәкдим иткән билдәле бер алгоритм (план) буйынса проект эштәрен башкарыу. Бәләкәй төркөмдәрзә, командала эшләү. Мәғлүмәт алыу сығанактарын билдәләү. Ижади һәм эзләү-тикшеренеү характерындағы проблемаларзы хәл итеү алымдарын табыу һәм үзләштереү. Проект эшенең темаһына ярашлы текст, видео, тауыш мәғлүмәтен булдырыу һәм анализлау. Тирә - яктағыларға ихтирамлы мөнәсәбәт күрһәтеү. Хезмәткә һәм уның һөзөмтәһенә мотивацияны үстәреү. Класс алдында сығыш яһау. Үз өлөшөндө дөйөм һөзөмтәгә баһалау</p>
<p>«Тәңкә-тәңкә карзар яуа...» (4 сәғ.)</p>	<p>Н. Нәжми. «Кыш». Ш. Бабич. «Кышкы юлда». М. Садикова «Һунарға барғанда» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Йәйәүле буран» шиғыры. Ш. Биккол. «Урман ситендә» хикәйәһе. Г. Шафиқова. «Ни өсөн кыш кырыс холокло?». Һынлы-һүрәтләү тел сараларының кабатланыуы: сағыштырыу, тасуирлау, һынландырыу. Пейзаж. Авторзың һүззәренә таянып, геройзарға анализ яһау</p>	<p>Әсәрзә вакиғалар үсеше ихтималлығын күзаллау. Укылған әсәр, уй, уның төп фекере темаһын аңлау. Әзәбиәт теорияһының туған телдең һынлы һәм тасуирлау сараларын (сағыштырыу, тасуирлау, һынландырыу) һәм элементар төшөнсәләрен (пейзаж, ритм, рифма) билдәләү. Эстән укыу. Әсәрзә тасуири укыу. Һайланма укыу. Әсәрзән өзөктәр укыу. Әсәрзең ыңғай һәм кире геройзарын билдәләү, геройзарзың кылыктарын анык баһалау, уларзың портретына характеристика биреү, авторзың һүззәрен файзаланып геройзарзың характеристикаһы. Әсәр йөкмәткәһен тәржемә итеү. «Башкортостанда кыш» темаһына диалог, хайуандарзың, коштарзың тәбиғәтен һәм кышкы тормошон, балаларзың кышкы уйындарын, кышкы байрамдарзы тасуирлау. Әңгәмәсенә яуабын баһалау. Эстетик киммәттәргә ылыктырыу. Тәбиғәткә һаксыл караш тәрбиәләү. Интернет селтәрендә башкорт халкының боронғо кәсебе - һунар тураһында мәғлүмәт эзләү</p>
<p>«Өйөм, илем, халкым - минең киләсәгем»</p>	<p>Н. Нәжми. «Родина» шиғыры. Р. Хәйри. «Бәхәс» хикәйәһе.</p>	<p>Класташ башкарыуында әсәрзә тыңлау. Укылған әсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау.</p>

<p>(6 сәғ.)</p>	<p>Ғ. Хөсәйенов. «Тыуған ил кайзан башлана?». «Ай, Уралым, Уралым!» кобайыры. Ғ. Хөсәйенов. «Башкортостан» хикәйәһе. К. Даян. «Тыуған ерем минең» шиғыры. Р. Ниғмәти. «Ватан...». Ү. Сирбаев. «Самат олатай кайындары», «Ололар һүзе - акылдың үзе» хикәйәләре. Башкорт халык йыры «Урал». Р. Бикбаев. «Өфө - баш кала» шиғыры. Б. Рафиков. «Курай» хикәйәһе. Башкорт халык ижады. Кобайыр. Башкорт халык йыры. Башкорт халык йырларының тарихы, уларҙы башкарыусылар, билдәле курайсылар</p>	<p>Тел средстволары тексында художестволы тасуирлау билдәләмәһе (кәүзәләндереү, сағыштырыу). Үз аллы укыу. Билдәләнгән максатка ярашлы, һайлап укыу. Төшөнсәләргә билдәләү: башкорт халык ижады, кобайыр. Текстарҙы классификациялау өсөн билдәләү билдәләү, һайлауынды нигезләү. Текстар менән эшләгәндә хаталарҙы табыу һәм төзөтөү. Республикабыҙдың тарихын, Башкортостан Республикаһының күренекле курайсыларын беләү. Башкорт халык йырҙарын тыңлау. Үзенә этник һәм милли сығышын аңлау, күп милләтле Рәсәй йәмғиәте киммәттәрен формалаштырыу. Үз Тыуған илең өсөн ғорурлык тойғоһо, башка кешеләргә физик һәм әхлаки зыян килтерегә йүнәлтелгән төрлө тәртип формаларын кабул итмәү тәрбиәләү. Өлкәндәргә карата ихтирам тәрбиәләү. Башкорт халқының тарихына, билдәле шәхестәргә, башкорт халқының тарихына ғорурлык, хөрмәт, кызыкһыныу тәрбиәләү.</p>
<p>«Донъя халыктары әҙәбиәте» (5 сәғ.)</p>	<p>Э. Хемингуэй. «Карт менән дингез» повесы (өзөк). (Г. Ғиззәтуллина тәржемәһе). О. Уайльд. «Йондоз-малай» әкиәте (Г. Ситдикова тәржемәһе). Гримм кәрзәштәр. «Бремен музыканттары» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Сыскан балаһы Пик-Пик» һинд әкиәте (З. Буракаева тәржемәһе). Донъя халыктары әкиәттәренә үзенсәлектәре (башкорт халык әкиәттәре менән сағыштырғанда). «Сыскан балаһы Пик-Пик» - бер кемдең ярҙамһыз тормоштоң ақылына өйрәнгән кыйыу һәм аңлы тураһында яҡшы тарих.</p>	<p>Башкорт балалар әҙәбиәтенә зур булмаған художестволы әсәрҙәре жанрҙары - хикәйә, повесть. Төрлө жанрҙағы әсәрҙәргә сюжетын күзәтөү. Үз аллы укыу. Ролдәр укылыу. Телде художестволы тасуирлау сараларын, әкиәттәргә жанр үзенсәлектәрен билдәләү. Әкиәттәр төрөн билдәләү. Әкиәттәргә йөкмәткеһе буйынса һүрәттәргә һайлау. Әкиәттәр буйынса йәнһүрәттәр карау һәм анализлау. Сәнғәттең төрлө төрҙәренә, үҙеңдә һәм башка халыктарҙың йолаларына һәм ижадына ихтирамлы мөнәсәбәттә һәм художество мәҙәниәтенә кызыкһыныуҙы ылыҡтырыу. Кеше тормошонда хезмәттең киммәтен аңлау, төрлө һөнәрҙәргә кызыкһыныу. Улар кыйыулыҡ, тәүәккәллек, ныкшымалылыҡ, зирәклең, берҙәмлек төшөнсәләрен тикшерә.</p>

	«Бремен музыканттары» - данлы Бремен калаһына юлланырға карар иткән һәм урам музыканттары булып киткән йорт хайуандары тураһында әкиәт. «Йондоз малай» һәр кемгә изгелек менән карарға өйрәтә. Повесть. Оло йәштәгеләр һәм дингез тураһындағы повестың мәғәнәһе	Башкаларға карата ихтирам, туғандарға һөйөү тойғоһо тәрбиәләү. Максатка ынтылышлылык сифатын тәрбиәләү
Проект эше (1 сәғ.)	«Һүрәттәрзә хайуандар тураһында әкиәт геройзари»	Берлектәге эшмәкәрлек максаттарын һәм бурыстарын кабул итеү, уға ирешәү буйынса эш планын (ролде бүлөү, процесты һәм уртақ эшмәкәрлек һөзөмтәһен тикшерәү) коллектив билдәләү. Тәкдим ителгән мәғлүмәт сығанағында күренеп торған алгоритмға ярашлы булыу. Бәләкәй төркөмдәрзә эшләү, командала эшләү. Эштең үз өлөшөн яуаплы үтәү. Бәләкәй эше төркөмдә катнашыусыларға етәкселек итергә, йөкләмәләрзә үтәргә, уларға буйһонорға әзерлек күрһәтеү. Туған телдә диалог алып бара, әңгәмәсене тыңлай һәм ишетә, башкаса фекерзә аңлай белеү. Текстарзә бирелгән мәғлүмәтте аңлауға ылыктырыу, эстетик зауык формалаштырыу. Үз - ара хөрмәт тәрбиәләү
Резерв - 1 сәғ.		

4-се класс - 34 сәғәт.

Бүлек	Программа йөкмәтәһе	Укыусылар эшмәкәрлеге
«Мәктәбем миңең тыуған йортом» (2 сәғ.)	Ф. Рәхимғолова. «Белем байрамы» шиғыры. С. Әлибаев. «Кояшлы китап». Ф. Ғөбәйзуллина. «Мәктәбем» шиғыры. З. Биешева. «Кояш нимә ти?» Шиғыр-монолог,	Класташ башкарыуында йәки үз аллы укыуза әсәрзә тыңлау. Билдәләнгән бурыска ярашлы, һайлап укыу әсәрзәң тематикаһын һәм идеяһын билдәләргә тейеш. Әсәрзәң интерпретацияһы. Геройзарзың кылыктарын тикшерәү һәм баһалау. Лирик геройзың төп фекерен, кәйефен

	<p>мөрәжәғәт, шиғыр-диалог. Эсәр тематикаһы, идея. Шиғри эсәрзең уйы. Лирик герой. Лирик геройзың кәйефе, кисерештәре һәм уйзары. Укыу эшмәкәрлегенә мотивация. Шәхси мәғәнәһе</p>	<p>һәм кисерештәрен билдәләү. Шиғыр-монолог, шиғыр-мөрәжәғәт, шиғыр-диалог билдәләрен, шиғыр төзөү үзенсәлектәрен билдәләү. Эсәрзең тасуирлау сараларын (синоним, антоним, эпитет, сағыштырыу, кәүзәләндереү, метафора) өйрәнеү өстөндә эш. Шәхесте үстереүзә китаптың роле һәм тәғлимәттең шәхси мәғәнәһен аңлау. Укыу эшмәкәрлегенә мотивация. Укытыусыға ихтирам, мәктәпкә рәхмәт тойғоһо тәрбиәләү</p>
<p>«Дустарыңдың кәзерен бел!» (5 сәғ.)</p>	<p>М. Ғафури. «Кыр казы» хикәйәһе. Д. Бүләков. «Яңы дуҫ». Г. Юнысова. «Әсәйем һүззәре». Р. Ғабдрахманов. «Ысын душлык». Р. Байбулатовтың «Күгәрсендәр утрауы». Ю. Ильясова. «Сәтләүек- кыз» әкиәте. Башкорт языусыһы М. Ғафури. Уның ижад юлы (кыскаса мәғлүмәт). Дуҫлык хакында хикәйәләр. Хикәйәләге вакиғаларзың вакыты һәм урыны. Исеме, мәғәнәүи өлөштәре, эсәрзең идеяһы (кабатланыу). Авторзың, укыусыһың, укытыусыһың эсәр геройына мөнәсәбәте. Вакиғаларзы, геройзарзың кылыктарын тикшерәү һәм баһалау. Геройзың портреты төшөрөлгән. Эсәрзең тәрбиәүи әһәмиәте</p>	<p>Тексты сағыу итеп йүгерек укыу. Мәғлүмәтте, геройзарзың кылыктарын, текста бирелгән вакиғаларзы эмоциональ кабул итеү һәм аңлау. Эзләү буйынса һайланма укыу күнекмәләренә эйә булыу. Укыған кешенәң ниәтен билдәләү. күсереп ултыртыу мотлак. Уларзың кылыктарын баһалау. Текстың йөкмәткеһе буйынса һораузарзы дөрөҫ билдәләү һәм уларзы әңгәмәсегә бирә белеү. Уның яуабын тыңлау һәм баһалау. Эсәрзең ролдәре буйынса тасуирлы укыу, уларзы сәхнәләштерәү. Башкорт телендә диалог алып бара, әңгәмәсене тыңлай һәм ишетә, башкаса фекерзе аңлай, уның менән килешкән осракта, эсәр йөкмәткеһенән факттар менән нигезләп, үз фекерендә тыныс яклай белеү. Эсәр геройзарына, дустарына, класташтарына карата кайғы уртаклашыу, изгелекле ярзам күрһәтеү. Башка кешеләргә физик һәм әхлаки зыян килтәреүгә йүнәлтелгән төрлө тәртип формаларын кабул итмәү</p>
<p>«Кешене хезмәт бизәй» (4 сәғ.)</p>	<p>Р. Ғабдрахманов. «Имән шары» хикәйәһе. Р. Ғабдрахмановтың «Капитан» эсәре. М. Әхмәтшиндың «Кәрәзле бал» спектакле. Р. Байбулатов. «Сәскәләр мажараһы» хикәйәһе.</p>	<p>Йүгерек һәм сағыу укыу. Укылған эсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау. Геройзың кылыктарын (кылған ғәмәлдәрен) күзәтеү, уның кылыктарын башкаларзың эштәре менән сағыштырыу. Үзендәң тормош тәҗрибәңә таянып һәм өйрәнелгән факттар нигезендә һығымта</p>

	<p>Әсәр авторы. Уның әсәренен үзенсәлектәре. Хикәйә темаһы һәм сюжеты, геройзар (шәхестәр), уларзың кылыктары (кабатланыу). Художестволы тасуирлау саралары: синонимдар, антонимдар, эпитеттар, метафоралар; уларзың әһәмиәтен аңлау. Кеше тормошонда хезмәттең әһәмиәте</p>	<p>(һығымта) яһарға мөмкин. Телдән нәфис тасуирлау саралары тексында билдәләү һәм уларзы телмәрзә кулланыу. Әсәрзең логик-мәғәнәүи өлөштәрен, темаһын һәм сюжетын, геройзарзы һәм уларзың кылыктарын билдәләү. План төзөү һәм йөкмәткеһен үзгәртеү. Һеззә тирә-яктағы ысынбарлықтың матди һәм рухи киммәттәренә һаксыл мөнәсәбәт тәрбиәләү. Өлкәндәрзең, шул иҫәптән укытыусыларзың укыу эшмәкәрлеге һәм хезмәте һөзөмтәләрен анык баһалау. Хезмәттең кешелектең бөтә матди һәм рухи байлыктарының нигезе булыуын аңлау. Укыған әсәрзәр нигезендә коммуникатив бурысты иҫәпкә алып (төрлө адресаттар өсөн) телдән һөйләү язмаһын калдырыу</p>
<p>«Ышаныслы, көслө һәм уңышлы кеше булып калыуы еңелме?» (5 сәғ.)</p>	<p>Н. Ғәйетбаев. «Ақбулат батыр» әкиәте. М. Әхмәтшин. «Бер урам малайзары» хикәйәһе. И. Тимерханов. «Шишмә» шиғыры. С. Латипов. «Еләк ерзә бишә» хикәйәһе. Л. Якшыбаеваның «Ақтырнак». Художество жанрзары үзенсәлектәре (хикәйә, әкиәт). Тематика (идея), төп фекер, сюжет структураһы. Телдең тасуирлау сараларының үзенсәлеге, сюжеттар төзөү һ.б. Геройзарзың темалары, идеялары, кылыктары окшаш. Авторзар һөйләүзәрендә, халык, автор әкиәттәрендә изгелек һәм яуызлык темаһы. Геройзарзың кылыктары әхлак күзлегенән сығып башкарыла. Языусыларзың кешенен шәхси сифаттарын үстәреү тураһында әсәрзәре</p>	<p>Укылған әсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау. Әзәби мини-тикшеренеү процесында катнашыу, бурыс куйыу һәм уны хәл итеү. Әзәби тикшеренеү эшмәкәрлеге максаттарын һәм бурыстарын кабул итеү һәм һаклау, уны тормошка ашырыу сараларын эзләү һәм яңы алымдарын кулланыу һәләтенә эйә булыу. Һайлап һәм эзләп укыу. Һығымта яһау. Телгә карата тәьсирлелек сараларын кабул итеү һәм уларзы телдә урынлы кулланыу. Әхлак күзлегенән геройзарзың кылыктары, геройзың кылыктары тураһында үз фекерен дәлилләү. Вакиғалар үсешен күзәтеү һәм әсәрзең мәғәнәүи өлөштәрен билдәләү, уларзың нигезен, планын төзөү һәм текст йөкмәткеһен һөйләү. Әсәрзең ыңғай геройзары миҫалында хәүефһез сәләмәт йәшәү рәүешенә кулайлама төзөү. Ижади хезмәткә, уның һөзөмтәһенә, халык байлығының матди һәм рухи киммәттәренә һаксыл мөнәсәбәткә дәртләндәреүзе үстәреү</p>

<p>«Тыуған ерем минең!» (4 сәғ.)</p>	<p>А. Игебаев. «Кәзерле тыуған ерем!» шиғыры. «Урал» поэманы (өзөк). Я. Хамматов. «Салауат» романынан өзөк. Ф. Исэнғолов. «Бағыузағы күл» хикәйәһе. А. Игебаев. «Урал кояшы», «Тыуған ерем минең» Тыуған як тураһында шиғырлы әсәрзәр. Тәбиғәт киңлектәрен, тыуған яктың эшһөйәр, рухи яктан көслө халыктарын данлау. Поэманың (шиғриәттән) художество жанрзары, хикәйә. Уларзың текст структураһы үзенсәлектәре. Әсәрзәр идеяһының төрлөлөгө. Художество жанрзарының идея, уй-ниәттәре тәрәнлегә</p>	<p>Әсәрзә үз аллы укыу һәм уның йөкмәткеһен аңлау. Художество жанрзары темаһын аңлау, идея тәрәнлегә. Поэманың һәм хикәйәһенң художество үзенсәлектәрен, текстың структураһын, телдең художестволы тасуирлау сараларын билдәләү һәм аңлау, уларзы телдән һөйләүзә урынлы кулланыу. Һораузы дәрәс формалаштырыу һәм әсәрзә интерпретациялау барышында уны әңгәмәсегә бирә белеү. Әңгәмәһенң яуабын баһалау. Әсәрзән өзөктәр укыу, һайлап укыу. Тәбиғәткә, матди һәм рухи киммәттәргә һаксыл мөнәсәбәт тәрбиәләү, тыуған төйәктең эшһөйәр һәм рухи яктан көслө халкына ихтирам тәрбиәләү</p>
<p>«Тыуған илендең тарихын бел!» (4 сәғ.)</p>	<p>М. Кәрим. «Беззәң өйзәң йәме» (өзөк), «Билдәһез һалдат» повестары. Ф. Акбулатова. «Атай икмәгә» хикәйәһе. Ф. Туғызбаева. «Икмәк» шиғыры. Художество жанрзарының күп төрлөлөгө (хикәйә, шиғыр, повесть). Проза һәм шиғри телмәр. Повесть йөкмәткеһенң художество һәм структура үзенсәлектәре. Повестың мәғәнәлә өлөштәре. Ошо художество жанрындағы вакиғалар урыны һәм вақыты</p>	<p>Укылған әсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау. Тыуған илен, тыуған төйәгәң тарихына кызыкһыныу уятыу. Тарихи мәғлүмәт сығанағын һайлау эшмәкәрлектең темаһына һәм максатына ярашлы: дәрәслек, һүзлек, белешмә, энциклопедия, интернет селтәре һәм башкалар. Бирелгән алгоритмға ярашлы, кәрәкле сығанақта асыктан-асык бирелгән мәғлүмәтте табырға. Төрлө укыу төрзәрен кулланыу - танышыу, өйрәнәү, һайлап алыу, эзләү юлы. Мөһим һәм дәрәс булмаған мәғлүмәтте үз аллы йәки укытыусы тәкдим иткән тикшереү ысулы нигезендә таныу (һүзлектәр, белешмәләр ярзамында). Башкорт художестволы тасуирлау тел сараларының үзенсәлектәре үзенсәлектәрен аңлатыу. Төрлө социаль хәлдәрзә өлкәндәр һәм тистерзәр менән хезмәттәшлек итеү, конфликт тыузырмау, бәхәсле хәлдәрзән сығыу юлдарын табыу, төрлө фекерзәр</p>

		булыу мөмкинлеген таныу оҫталығын үстөрөү. Тыуған яғыңдың, тыуған ерендөң тарихын белөү, хөрмөт итеү.
«Рус һәм сит ил языусыларының әсәрзәрө» (8 сәғ.)	А. Пушкин. «Балыксы һәм балык хақында әкиәт» (А. Йәғәфәрөва тәржемәһө). А. Чехов. «Акмаңлай» хикәйәһө (тәржемәсөһө билдәһөз). Бианки В. «Кәкүк балаһы» (тәржемәсөһө билдәһөз). Михалковтың «Китап һөйөүсө» (К. Даян тәржемәһө). Ш. Перро. «Кызыл калпак» әкиәтө - А. Йәғәфәрөва тәржемәһө). Гримм кәрзәштәр. «Акыллы көтөүсө» әкиәтө (тәржемәсөһө билдәһөз). «Йәшлек шишмәһө» япон әкиәтө (тәржемәсөһө билдәһөз). А. Ванаг. «Аккош» хикәйәһө (тәржемәсөһө билдәһөз). Рус классиктарының һәм донъя әзәбиәтенөң әсәрзәрө. Авторзар әсәрзәрөнөң сюжет үзенсәлектәрө. Әсәрзәр идеяларының берзәмлегө - изгелек яуызлыкты еңә. Сағыштырыузарзың, кәүзәләндөрөүзөң, метафораларзың милли үзенсәлегө, уларзың нәфис һүззәгө әһәмиәтө. Әсәр геройы: уның портреты, телмәрө, кылыктары, уй-фөкөрзәрө. Әсәрзөң композицион үзенсәлектәрө. Фөкөр йөрөтөү (монолог). Геройзар диалогы. Һынлы сәңғәт һөзө	Әсәрзө үзаллы укыу күнөкмәләрөн тәрбиәләү. һайланма укыу. Әсәрзө интерпретациялау оҫталығын үстөрөү. Портреттың, геройзар кылыктарының тулы характеристикаһы һәм тегө йәки был вакиғаларға мөнәсәбәтөңдө белдөрөү. Авторзың художестволы уйзарын билдәләү. Әсәрзәрзөң композицион үзенсәлектәрөн анализлау. Вақытка, вакиғалар, ситуациялар килеп сыккан урынға һ.б. ярашлы төрлө художество жанрзарының сюжет линияһын күзәтөү. Рус языусылары һәм донъя әзәбиәтө әсәрзәрөнә кызыкһыныузы үстөрөү. Рәсәй граждандар берзәйлегөн, художество мазәниәтенә хөрмәтлө мөнәсәбәттө һәм кызыкһыныузы, төрлө сәңғәт төрзәрөнә, үз халкының йолаларына һәм ижадына һизгерлектө булдырыу
Проект эшө (1 сәғ.)	Мостай Кәримдөң «Беззөң өйзөң йәмө» повесы буйынса төшөрөлгән	Шәхси йәки төркөмлө проект эшө өстөндө эшмәкәрлек ойошторөү. У этаптарын азымлап тормошка ашырыу

	<p>«Һеңлекәш» фильмы хакында</p>	<p>планын төзөү. Берлектәге эшмәкәрлек максаттарын һәм бурыстарын кабул итеү. Максатка ирешеү буйынса коллектив эш планын төзөү (ролдәрзе бүлөргә, һөйләшөп килешөргә, процесты һәм уртак эш һөзөмтәһен тикшерөргә). Парлап, бәләкәй төркөмдәрзе, командаларза эшлөү. Бәләкәй эшсе төркөмдә катнашыусылар менән етәкселек итергә йәки йөкләмәләрзе үтәргә, буйһонорға әзер булыу. Эштең үз өлөшөн яуаплы үтәү. Клас алдында сығыш яһау</p>
<p>Резерв - 1 сәғ.</p>		

Укытыу-методик һәм мәғлүмәт-ресурс яктан тәьмин итеу

Укытыу-методик кулланмалар

1. Аллабердина М. Р. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») 3 для класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Учебник – Уфа: Издательство ГУП РБ Би «Китап» имени Зайнаб Бишевой, 2017. – 155 с.

2. Иксанова Р. М., Казыханова З. И. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 1 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Учебник – Уфа: Издательство ГУП РБ Би «Китап» имени Зайнаб Бишевой, 2017. – 137 с.

3. Казыханова З. И. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 2 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Учебник – Уфа: Издательство ГУП РБ Би «Китап» имени Зайнаб Бишевой, 2017. – 186 с.

4. Мавлярова А. Т. Зайниева Р. А. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 3 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 3 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения – Уфа: Издательство ГУП РБ Би «Китап» имени Зайнаб Бишевой, 2017. – 186 с.

Өйрәтеу материалдары

1. Башкорт халык ижады. Беренсе китап. Йырзар. – Өфө: Башкортостан китап нәшриәте, 2008. – 318 б.

2. Башкорт халык ижады. 8-се том. Эпос: иртәктәр һәм эпик кобайырзар. – Өфө: Китап, 2006. – 492 б.

3. Башкорт халык ижады. 11-се том. Новеллистик әкиәттәр. – Өфө: Китап, 2008. – 568 б.

4. Ураксин З. Г. Фразеологический словарь башкирского языка. – Обновлённый, 2-ой выпуск. – Уфа: Китап, 2006. – 344 с.

5. Русско-башкирский словарь. В 2-х т. / под ред. З. Г. Ураксина. – Уфа: Башкирская энциклопедия, 2005. – Т. I – 808 с.; Т. II – 680 с.

6. Галяутдинов И. Г. Башкирские народные детские игры. – Уфа: Китап, 2002. – 248 с.

7. Башкирское народное творчество: Фольклор обычаев. Т.1. / Составитель. А. М. Сулейманов. – Уфа: Китап, 1995. – 560 с.

8. Хөсәйенов Ғ. Б. Башкорт әзәбиәтенең поэтикаһы. Беренсе кичәк. Теоретик поэтика / Ғ. Б. Хөсәйенов – Өфө: Ғилем, 2006. – 403 б.

9. Хөсәйенов Ғ. Б. Әзәбиәт ғилеме һүзлеге. – Өфө: Китап, 2006. – 248 б.

10. Хадыева Р. Н. Этнолингвистический словарь башкирского языка. – Уфа, 2002. – 176 с.

11. Әхмәтйәнов К. Ә. Әзәбиәт теорияһы. – Үзгәрешле 3-сә басма. – Өфө: Китап, 2003. – 392 б.

Мәғлүмәт ресурстары

12. Башкирское издательство «Китап» им. З. Бишовой // URL: <http://www.kitap-ufa.ru/information/elektronnye-uchebnye-posobiya.php> (дата обращения: 3.07.2022).

13. Башкортса википедия. Ирекле энциклопедия // URL: https://ba.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%88_%D0%B1%D0%B8%D1%82 (дата обращения: 3.11.2021).

14. Башкорт теле // URL: <http://tel.bashqort.com> (дата обращения: 3.11.2021).

15. Отдел башкирской литературы и краеведения // URL: <http://www.bashnl.ru/en/o-biblioteke/struktura-biblioteki/otdel-bashkirskoy-literatury/> (дата обращения: 03.07.2022).

16. Сайт изучения башкирского языка // URL: <http://tel.bashqort.com> (дата обращения: 03.07.2022).

17. Сайт национальной библиотеки им. Валиди // URL: <http://www.bashnl.ru> (дата обращения: 03.07.2022).

18. Электронные учебники // URL: <http://in-yaz-book.ru/bashkir.shtml> (дата обращения: 03.07.2022).